

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

Artykuł:

Łagoda Jan: Ruch naturalny ludności w województwach poznańskim, pomorskim i śląskim w okresie od r. 1920 do 1925

Źródło:

Kwartalnik Statystyczny Rok 1927 Tom 4 zeszyt 2, strony 345- 379

Artykuł udostępniony cyfrowo w ramach zadań projektu pt.

„Digitalizacja i udostępnianie online »Bibliografii gospodarki Wielkopolski 1919-39«

H. Maciejewskiej” (SONB/SP/550684/2022)

JAN LAGODA

Ruch naturalny ludności w województwach poznańskim, pomorskim i śląskim

w okresie od r. 1920 do 1925

Statystykę ruchu naturalnego ludności rozpoczęto w Polsce 18 października 1920 r. wydaniem rozporządzenia Rady Ministrów, opartem na ustawie o statystyce administracyjnej z dnia 21 października 1919 r. Powyższe rozporządzenie zostało wprowadzone w życie z dniem 1 stycznia 1920 r. na obszarze województw: poznańskiego i pomorskiego oraz z dniem 1 stycznia r. 1921 na obszarze Śląska Cieszyńskiego. Następnie osobnym rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 22 marca r. 1923 w sprawie będące rozporządzenie z roku 1920 zostało rozciągnięte od dnia 1 stycznia r. 1923 i na obszar Górnego Śląska. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia r. 1925 ustaliło obowiązek nadsyłania sprawozdań statystycznych o ruchu naturalnym ludności w czterech województwach południowych od dnia 1 stycznia r. 1926. Wreszcie rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 lutego r. 1927 ustaliło jednolity porządek nadsyłania tych sprawozdań na obszarze całego państwa od dnia 1 stycznia 1927 r.

Począwszy od tego terminu będziemy przeto posiadali szczegółową statystykę małżeństw, urodzeń i zgonów dla całej Rzeczypospolitej Polskiej. Dla tych okresów i obszarów, dla których nie będzie danych szczegółowych, zostały zebrane lub będą zebrane informacje ogólne, obejmujące liczbę spisanych w ciągu każdego roku aktów małżeństw, urodzeń i zgonów. Dotyczy to: dla województw poznańskiego i pomorskiego r. 1919, dla Śląska Cieszyńskiego lat 1919 i 1920, dla Górnego Śląska lat 1919—1922, dla województw południowych lat 1919—1925, wreszcie dla województw centralnych i wschodnich

lat 1919—1926. Te ostatnie dane dla b. dzielnicy rosyjskiej będą zebrane na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 lutego 1927 r.; pozostałe są już zebrane i ogłoszone bądź w *Kwartalniku Statystycznym*¹ bądź w *Wiadomościach Statystycznych*².

Ostateczne, szczegółowe dane o ruchu naturalnym ludności za lata 1920 i 1921, dotyczące woj. poznańskiego i pomorskiego oraz Śląska Cieszyńskiego za rok 1921 ogłoszono w *Kwartalniku Statystycznym* r. 1924 str. 90 i nast. Takież dane za lata 1922, 1923 i 1924, dotyczące dwóch województw, mianowicie poznańskiego i pomorskiego oraz województwa śląskiego za lata 1923 i 1924 ogłoszono w *Kwartalniku Statystycznym* r. 1926 str. 123 i nast. W tymże roku w kwartalniku № 4 str. 617 i nast. ogłoszono ostateczne dane za rok 1925 dla trzech powyższych województw. Zlikwidowano tedy powstałe poprzednie zaległości i osiągnięto możliwie wczesny termin ogłaszania danych ostatecznych za rok ubiegły. Ponieważ ogłoszone dane obejmują szereg lat i dotyczą pewnej całości terytorjalnej, uznano za stosowne poddać te dane szczegółowszej analizie, co mamy zamiar uczynić poniżej.

Przystępując więc do pracy analitycznej, musimy wskazać na trudności techniczne, wynikające z braku danych o stanie liczbowym ludności w granicach poszczególnych województw we wszystkich latach sprawozdawczych. Posiadamy jedynie dane spisu z dnia 30 września r. 1921 dla województwa poznańskiego, pomorskiego i Śląska Cieszyńskiego, przyczem jednak szczegółowe wyniki spisu powszechnego z r. 1921 w chwili

¹ Ob. *Kwartalnik Statystyczny* r. 1924, str. 87 i nast. r. 1926 str. 122 i nast.

² Ob. *Wiadomości Statystyczne* r. 1926 № 22, 24.

Poprzednio ogłoszono w *Kwartalniku Statystycznym* krótkie omówienie wyników ruchu naturalnego ludności w województwach zachodnich i na Śląsku Cieszyńskim w latach 1920 i 1921 (r. 1924 tom I str. 90 i nast. oraz sprostowanie na str. 375). Specjalne zagadnienia omówił Bolesław Żejc w notatce p. t. „Zmiany w stosunkach wyznaniowych w województwach poznańskim i pomorskim na podstawie statystyki ruchu naturalnego ludności“ (tamże str. 372 i nast.).

pisania niniejszej pracy znane były jedynie częściowo, a ze spisu 1919 r. wiadoma jest jedynie ogólna liczba mieszkańców Górnego Śląska. Powyższe braki co do stanu ludności stały na przeszkodzie sporządzeniu wielu istotnych zestawień.

Ruch naturalny ludności w granicach obecnych województw poznańskiego, pomorskiego i śląskiego za okres od roku 1909 do roku 1926 włącznie przedstawia się w ogólnych zarysach jak niżej.

Przegląd ogólny ruchu naturalnego ludności — Relevé général du mouvement naturel de la population

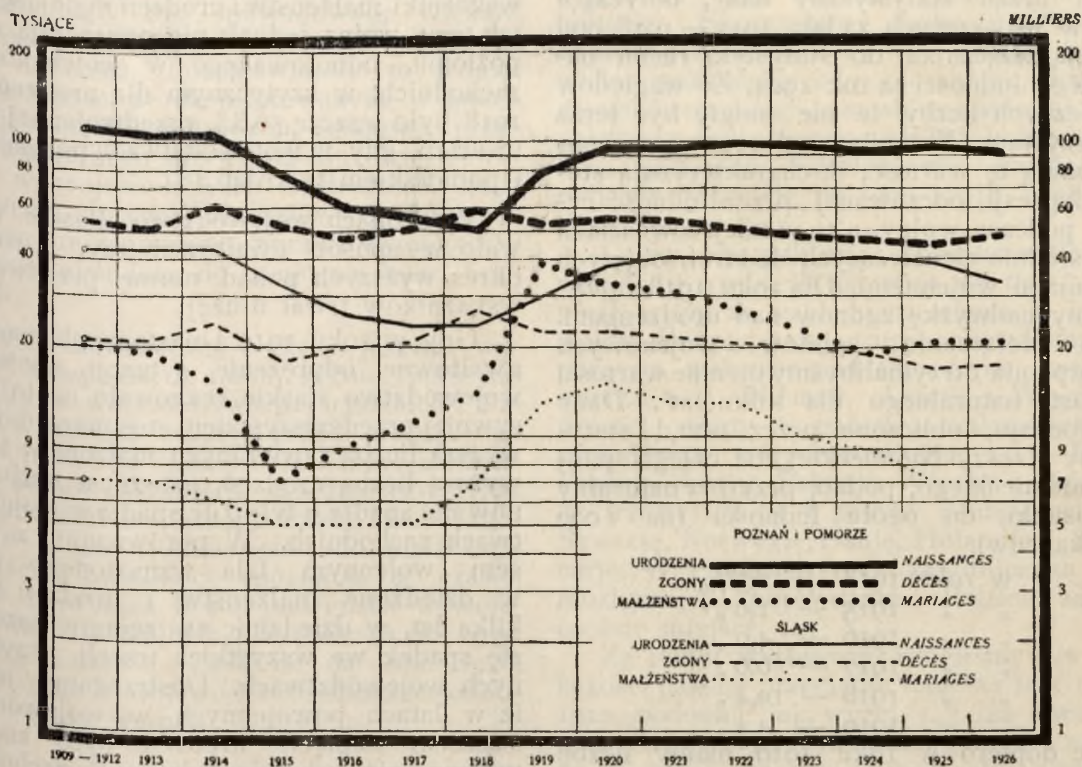
1909—1926								
L a t a — A n n é e s	Małżeństwa	Urodzenia żywe	Zgony bez martwo urodzonych	Przyrost naturalny	Małżeństwa	Urodzenia żywe	Zgony bez martwo urodzonych	Przyrost naturalny
	Mariages	Naissances vivantes	Décès (mort-nés non compris)	Accroissement naturel	Mariages	Naissances vivantes	Décès (mort-nés non compris)	Accroissement naturel
	Liczby bezwzględne — Chiffres absolus				Wskaźniki — Indices			
Woj. zachodnie i śląskie — Dép. de l'ouest et de Silésie								
Przeciętna roczna 1909—1912 <i>Moyenne annuelle</i>	27 823	154 921	75 065	79 856	100,0	100,0	100,0	100,0
1913	26 576	148 121	71 668	76 453	95,5	95,6	95,5	95,7
1914	20 729	148 427	84 619	63 808	74,5	95,8	112,7	79,9
1915	11 720	111 133	71 048	40 085	42,1	71,7	94,6	50,2
1916	14 286	86 219	66 426	19 793	51,3	55,7	88,5	24,8
1917	16 571	79 987	71 615	8 372	59,6	51,6	95,4	10,5
1918	21 020	76 105	86 694	10 589	75,5	49,1	115,5	13,3
1919	51 535	109 072	76 647	32 425	185,2	70,4	102,1	40,6
1920	47 699	132 445	77 747	54 698	171,4	85,5	103,6	68,5
1921	43 529	136 356	76 111	60 245	156,4	88,0	101,4	75,4
1922	39 380	138 309	71 916	66 393	141,5	89,3	95,8	83,1
1923	33 208	137 003	68 010	68 993	119,6	88,4	90,6	86,4
1924	28 174	134 380	66 282	68 098	101,3	86,7	88,3	85,3
1925	28 188	135 902	61 922	73 980	101,3	87,7	82,5	92,6
1926 ^a	28 475	127 418	65 251	62 167	102,3	82,2	86,9	77,8
Woj. poznańskie i pomorskie — Dép. de Poznań et de Pomorze								
Przeciętna roczna 1909—1912 <i>Moyenne annuelle</i>	20 555	111 461	54 136	57 325	100,0	100,0	100,0	100,0
1913	19 267	105 257	50 709	54 548	93,7	94,4	93,7	95,2
1914	14 895	104 970	60 806	44 164	72,5	94,2	112,3	77,0
1915	6 891	78 295	53 434	24 861	33,5	70,2	98,7	43,4
1916	9 199	60 209	46 515	13 694	44,8	54,0	85,9	23,9
1917	11 320	55 598	50 622	4 976	55,1	49,9	93,5	8,7
1918	14 202	51 617	59 287	7 670	69,1	46,3	109,5	13,4
1919	38 916	78 717	53 189	25 528	189,3	70,6	98,3	44,5
1920	32 773	94 782	55 112	39 670	159,4	85,0	101,8	69,2
1921	30 935	95 147	53 682	41 465	150,5	85,4	99,2	72,3
1922	26 587	98 653	50 867	47 786	129,3	88,5	94,0	83,4
1923	22 759	97 300	47 893	49 407	110,7	87,3	88,5	86,2
1924	19 428	92 919	47 437	45 482	94,5	83,4	87,6	79,3
1925	20 878	96 990	44 556	52 434	101,6	87,0	82,3	91,5
1926 ^a	21 117	92 998	47 823	45 175	102,7	83,4	88,3	78,8
Woj. śląskie — Dép. de Silésie								
Przeciętna roczna 1909—1912 <i>Moyenne annuelle</i>	7 268	43 460	20 929	22 531	100,0	100,0	100,0	100,0
1913	7 309	42 864	20 959	21 905	106,6	98,6	100,1	97,2
1914	5 834	43 457	23 813	19 644	80,3	100,0	113,8	87,2
1915	4 829	32 838	17 614	15 224	66,4	75,6	84,2	67,6
1916	5 087	26 010	19 911	6 099	70,0	59,9	95,1	27,1
1917	5 251	24 389	20 993	3 396	72,2	56,1	100,3	15,1
1918	6 818	24 488	27 407	2 919	93,8	56,3	131,0	13,0
1919	12 619	30 355	23 458	6 897	173,6	69,9	112,1	30,6
1920	14 926	37 663	22 635	15 028	205,4	86,7	108,2	66,7
1921	12 594	41 209	22 429	18 780	173,3	94,8	107,2	83,4
1922	12 793	39 656	21 049	18 607	176,0	91,2	100,6	82,6
1923 ✓	10 449	39 703	20 117	19 586	143,8	91,4	96,1	86,4
1924 ✓	8 746	41 461	18 845	22 616	120,3	95,4	90,0	100,4
1925 ✓	7 310	38 912	17 366	21 546	100,6	89,5	83,0	95,6
1926 ^a	7 358	34 420	17 428	16 992	101,2	79,2	83,3	75,4

^a Dane tymczasowe. ^a Données provisoires.

Dla uwypuklenia panujących stosunków sporządzono poniższy wykres małżeństw, urodzeń i zgonów, na którym umieszczono po pierwsze, dane dotyczące dwóch województw zachodnich, po drugie, dane dotyczące woj. śląskiego, gdyż ruch naturalny ludności miał nieco odmienny przebieg na tych

obszarach. Dla wykresu użyliśmy skali logarytmicznej, która pozwala na lepsze, aniżeli wykres w skali zwykłej, porównywanie zmian względnych w poszczególnych zjawiskach. Za punkt wyjściowy obrano przeciętną za lata 1909 do 1912 i doprowadzono do roku 1926 włącznie.

Małżeństwa, urodzenia i zgony w woj. zachodnich i śląskiem
Mariages, naissances et décès dans les départements de l'ouest et de Silésie

Zatem ruch naturalny ludności w okresie od r. 1909 kształtował się jak następuje.

Na obszarze województw poznańskiego i pomorskiego charakterystyczne jest w r. 1913 ogólne zmniejszenie się natężenia ruchu naturalnego ludności w porównaniu z przeciętną za 4 lata poprzednie, wynoszące dla małżeństw 6,3%, dla urodzeń żywych 5,6%, dla zgonów 6,3% oraz dla przyrostu naturalnego 4,8%. Z tego wniosek, że już w ostatnich latach bezpośrednio przedwojennych wstąpiliśmy w okres niskowy dla urodzeń. Spółczynnik zniżki wypadłby jeszcze bardziej niekorzystnie przy uwzględnieniu faktycznego przyrostu ludności.

W roku 1914, kiedy wybuchła wojna, zaznaczyła się dalsza zniżka liczby małżeństw, oraz zwiększa liczby zgonów jako skutek szczególnych warunków wojennych; w odniesieniu do urodzeń rok ten, mimo trwania wojny, był najzupełniej normalny, gdyż istot-

nie w tej dziedzinie wojna nie mogła jeszcze wyrzucić żadnego wpływu, to też wskaźnik urodzeń żywych, w porównaniu z rokiem poprzednim, prawie nie uległ zmianie.

Dane za lata następne posiadają inną postać. Tutaj znalazły swój wyraz zaburzenia społeczne, spowodowane wojną. Zatem charakterystyczną jest mała liczba małżeństw i urodzeń, jako bezpośredni skutek odpływu mężczyzn na front i niepewnej sytuacji społecznej dla pozostałych. Zmniejszenie się liczby zgonów tłumaczy się zarówno masowym odpływem ludności na front, jak prawdopodobnym ponadto odpływem do centrów przemysłu wojennego, położonych na zachodzie państwa niemieckiego.

Podczas wojny najmniejsza liczba małżeństw została zanotowana w roku 1915, najmniejsza liczba urodzeń a najwyższa liczba zgonów w roku 1918; co do przyrostu naturalnego to najmniejszy odnotowano w roku 1918, gdyż w tym roku

liczba zgonów znacznie przekroczyła liczbę urodzeń.

Dane, dotyczące zgonów i przyrostu naturalnego w okresie od 1915 r. do 1918, są poniekąd fikcyjne, gdyż w tym czasie nie dołączono do zgonów zmarłych wojskowych dla braku odnośnych danych w pruskiej statystyce ruchu naturalnego ludności, na których zestawienie nasze opiera się do roku 1918. Dopiero w roku 1926 zostały ogłoszone przez pruski urząd statystyczny dane, dotyczące zgonów wojskowych za lata 1915—1918, pod postacią załącznika do statystyki ruchu naturalnego ludności za rok 1924. Ze względów technicznych liczby te nie mogły być teraz wykorzystane. Natomiast ogłoszone przez nas dane mają tę wartość, iż charakteryzują stopień depresji, odczuwanej przez ludność cywilną podczas wojny, a to w miejscowościach bezpośrednio nienależących do stref, objętych działaniami wojennymi. Dla roku 1918 otrzymaliśmy nadwyżkę zgonów nad urodzzeniami.

Po dołączeniu zgonów wojskowych bezwątpienia otrzymalibyśmy ujemne wartości przyrostu naturalnego dla kilku lat¹. Dane tego rodzaju, obliczone przez urząd statystyczny Rzeszy Niemieckiej dla całego państwa niemieckiego, podają przyrost naturalny w stosunku do ogółu ludności (na 1000 mieszkańców):

w roku 1913	+ 12,5 ⁰ / ₀₀
" " 1915	— 1,0 "
" " 1916	— 4,0 "
" " 1917	— 6,6 "
" " 1918	— 10,4 "
" " 1919	+ 4,4 "

a więc dopiero w roku 1919 mamy liczbę dodatnią.

Przechodząc teraz do danych, dotyczących województwa śląskiego, konstatujemy na podstawie powyższego zestawienia, iż tam rzecz się miała nieco inaczej. W roku 1913 zaobserwowano wzrost liczby małżeństw w porównaniu z przeciętną za lata 1909—1912 oraz niezmienny poziom zgonów, gdyż odchylenie o 0,1% od przeciętnej rocznej z czterech lat poprzednich nie wykracza w tej dziedzinie poza granicę objawów normalnych. Co się tyczy liczby urodzeń, to konstatujemy też kierunek zniżkowy, lecz w stopniu mniejszym, niż w województwach poznańskim i pomorskim. W roku następnym, częściowo już wojennym, odnotowano zmniejszenie się liczby małżeństw i zwiększenie się liczby zgonów, podobnie jak w województwach zachodnich. Różnica polegała na tem, że tempo zniżkowe dla małżeństw było słabsze.

Co się tyczy liczby urodzeń, to konstatujemy, w przeciwieństwie do tego co skonstatowaliśmy w województwach zachodnich, utrzymanie poziomu przedwojennego. Jest to objaw nader charakterystyczny, dowodzący, że w woj. śląskiem bezpośrednio przed wojną zniżkowy okres urodzeń jeszcze się nie zaczął, lub też, że liczba ludności wzrosła w porównaniu z przeciętną za lata 1909—1912.

Krocząc drogą porównawczą, dostrzegamy, iż wskaźniki małżeństw i urodzeń maleją w miarę jak trwa wojna, jednak nie opuszczają się do poziomu, odnotowanego w województwach zachodnich: w krytycznym dla urodzeń roku 1918 było jeszcze 56,3% przedwojennej liczby urodzeń, gdy w województwach poznańskim i pomorskim tylko 46,3%.

W zgonach województwo śląskie reagowało w sposób gwałtowniejszy, i również okres wyższych ponad normę przedwojenną wskaźników trwał dłużej.

Gdy w roku 1919 i następnych nastąpiło gwałtowne odprężenie sytuacji społecznej, województwo śląskie reagowało na to intensywniej przede wszystkim stosunkowo o wiele wyższą liczbą zawieranych małżeństw i nieco wyższą liczbą urodzeń, natomiast liczba zgonów nie spadła o tyle o ile spadła w województwach zachodnich. W porównaniu z okresem wojennym fala wzmożonego ruchu w dziedzinie małżeństw i urodzeń trwała kilka lat, w dziedzinie zaś zgonów zaznaczył się spadek we wszystkich trzech przytoczonych województwach. Dostrzegamy jednak, iż w latach powojennych w województwie śląskiem napięcie urodzeń było znacznie wyższe, niż w województwach zachodnich.

W ostatnich latach zaznaczyła się wyraźna tendencja do ustabilizowania się małżeństw na poziomie przedwojennym tak w województwach zachodnich jak również i w województwie śląskiem, urodzenia zaś i zgony spadły znacznie poniżej poziomu przedwojennego. W związku z tem konstatujemy, że w województwie śląskiem kierunek zniżkowy co do urodzeń i zgonów wyraźnie zaznaczył się od roku 1925, szczególnie zaś niski był poziom urodzeń w roku 1926.

Co się tyczy przyrostu naturalnego musimy zaznaczyć, że w latach bezpośrednich przed wojną, podczas wojny oraz po wojnie był on dodatni; wyjątek stanowi rok 1918 o ujemnym przyroście naturalnym. W ostatecznym rezultacie po wojnie przyrost naturalny, podobnie jak urodzenia i zgony, uległ zmianie w kierunku zniżkowym. W dziedzinie

¹ W stosunku do zgonów osób cywilnych zgony wojskowych wynosiły dla całych Prus w r. 1915 47,4⁰/₀₀, w r. 1916 34,8⁰/₀₀, w r. 1917 26,6⁰/₀₀, w r. 1918 33,3⁰/₀₀. Należałoby więc odpowiednio powiększyć liczby, podane wyżej dla ludności cywilnej. Nie mamy jednak pewności, czy zgony wojskowych rozkładały się równomiernie na ludność poszczególnych części Prus.

nie przyrostu naturalnego zaznaczyła się także różnica pomiędzy województwem śląskim, a zachodnimi: w latach 1923—1925 był wyższy w województwie śląskim, natomiast w ostatnim roku spadek przyrostu naturalnego w woj. śląskim był większy.

Zastanawiając się nad odrębnością stosunków województwa śląskiego pod względem ruchu naturalnego ludności, wolno było przypuszczać, iż większe liczby ruchu naturalnego ludności mogły być spowodowane większą w porównaniu ze średnią z lat 1909—1912 liczbą ludności. Pozostawałoby to jednak w sprzeczności ze skonstatowanym w latach ostatnich spadkiem urodzeń, zgonów i przyrostu naturalnego niżej poziomu obserwowanego w województwach zachodnich, gdyż większego odplywu ludności w województwie śląskim nie zauważono. Sprawa wymagałaby bliższego zbadania, do czego na razie brak danych.

Wyżej umieszczony wykres jeszcze wyraźniej uwypukla, iż mimo różnic, jakie zachodziły w województwach zachodnich i śląskim w okresie wojny, przed wojną i po wojnie, tendencja ogólna była bardzo zbliżona co do swego charakteru zasadniczego, tylko w województwie śląskim miała nieco łagodniejsze formy w odniesieniu do małżeństw i urodzeń i była nieco spóźniona w czasie; tak np. najwyższa liczba małżeństw w województwach zachodnich przypada na rok 1919, w województwie śląskim na rok 1920; w roku 1922 w województwie śląskim odnotowano nowy wzrost.

W celach orjentacyjnych przytaczamy niżej dane, dotyczące ruchu naturalnego ludności dla niektórych państw europejskich za okres od roku 1909 do 1925. Dane poniższe

zostały zaczerpnięte częściowo z zestawień, dokonanych przez urząd statystyczny Rzeszy Niemieckiej, częściowo z zestawienia, dokonanego przez Główny Urząd Statystyczny do *Rocznika Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej* za rok 1925/26. Zestawienie zawiera tylko liczby względne na 1000 mieszkańców oraz wskaźniki obliczone na podstawie tych liczb. Niestety, nie jesteśmy w stanie uczynić tegoż samego dla całości kraju ojczystego z powodu braku danych o ruchu naturalnym ludności. Skorzystamy tylko z zestawień, obliczonych dla sześciu województw, mianowicie: poznańskiego, pomorskiego, krakowskiego, lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego, reprezentujących 38 % ludności Państwa, przyczem współczynniki można było obliczyć tylko dla lat 1909—1912 oraz 1922, 1923, 1924 i 1925.

Celem uwypuklenia stosunków koniecznym było rozdzielić państwa na trzy zasadnicze grupy ze względu na stosunek ich do wojny. Do pierwszej grupy zaliczyliśmy trzy państwa, walczące pod sztandarem trójprzymierza, t. j. Niemcy, Austrię i Węgry, do drugiej grupy 6 państw, walczących pod sztandarem trójporozumienia, t. j. Belgję, Francję, Anglię, Szkocję, Włochy i Rumunję; do trzeciej grupy 5 państw neutralnych, t. j. Szwecję, Norwegję, Danję, Holandję i Szwajcarję. W granicach tych zasadniczych grup możliwe są porównania. Polska zajmuje osobne miejsce.

Za punkt wyjściowy wzięliśmy dla większości państw przeciętne dane za lata 1909—1912, podobnie jak wyżej, t. j. za dwa lata poprzedzające spis r. 1910 i dwa lata następne po spisie, gdyż w końcu roku 1910 lub w początku 1911 w większości państw odbyły się spisy powszechne. Rok 1914 opuszczono jako częściowo niecharakterystyczny.

Przegląd międzynarodowy ruchu naturalnego ludności
Relevé international du mouvement naturel de la population

1909 — 1925

Państwa ^a — Pays ^a	1909—1912	1913	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Małżeństwa — Mariages													
Na 1 000 mieszkańców — Par 1 000 habitants													
Polska ^b — Pologne ^b	7,3	.	.	.	.	.	.	.	.	11,5 ^d	9,0 ^d	8,5 ^d	7,5 ^d
Niemcy — Allemagne	7,8	7,7	4,1	4,1	4,7	5,4	13,4	14,5	11,8	11,1	9,4	7,1	7,7
Austria ^c — Autriche ^c	.	6,9	4,5	4,4	4,8	6,6	12,3	13,5	12,6	11,4	8,7	8,0	.
Węgry — Hongrie	8,8	9,1	3,2	3,4	4,1	6,9	21,1 [?]	13,6	11,7	10,9	9,5	9,0	8,8

^a O ile nie podano inaczej — w granicach rzeczywistych każdego roku. ^b Woj. poznańskie, pomorskie, krakowskie, lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie. ^c W granicach powojennych. ^d Dane przybliżone.
^a Dans les limites réelles pour chaque année sauf les cas accompagnés de remarque contraire. ^b Départements de Pomorze, de Poznań, de Cracovie, de Lwów, de Stanisławów et de Tarnopol. ^c Dans les limites d'avant-guerre. ^d Données provisoires.

Przegląd międzynarodowy ruchu naturalnego ludności (c. d.)
Relevé international du mouvement naturel de la population (suite)

1909 — 1925

Państwa ^a — Pays ^a	1909—1912	1913	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Belgja — Belgique	8,0	8,0	3,2	4,0	4,3	5,8	12,8	14,4	11,8	11,0	10,5	10,4	9,0
Francja — France	7,9	7,6	2,1	3,2	4,7	5,3	14,9	15,9	11,7	9,7	9,1	9,1	7,6
Anglja z Walja — Angleterre	7,5	7,8	9,7	7,4	6,9	7,7	9,9	10,1	8,5	7,8	7,6	7,7	6,6
Szkocja — Ecosse	6,6	7,1	7,5	6,5	6,2	7,1	9,0	9,7	8,0	7,0	7,2	6,6	6,6
Włochy — Italie	7,6 ^d	7,5	5,1	2,9	2,7	3,0	9,2	14,0	11,5	9,4	8,5	9,1	7,1
Rumunja — Roumanie	9,0	9,2	7,2					12,9	12,4	10,3			
Szwecja — Suède	6,8	5,9	5,8	6,1	6,2	6,7	6,9	7,3	6,6	6,1	6,3	6,3	6,2
Norwegja — Norvège	6,2	6,3	6,5	6,9	7,2	7,8	6,0	7,0	6,7	6,3	6,2	6,1	5,9
Danja — Danemark	7,3	7,2	6,5	7,2	7,0	7,6	8,2	8,8	8,2	7,9	8,0	7,7	7,5
Holandja — Pays-Bas	7,2 ^e	7,8	6,7	7,2	7,4	7,3	8,6	9,6	9,2	8,7	8,0	7,8	7,1
Szwajcarja Suisse	7,4	6,9	5,1	5,8	6,0	6,7	8,0	9,0	8,4	7,7	7,6	7,3	

Wskaźniki — Indices

Polska ^b — Pologne ^b	100,0	.	.	.	.	.	.	.	.	157,5/ ^f	123,3/ ^f	116,5/ ^f	102,7/ ^f
Niemcy — Allemagne	100,0	98,7	52,6	52,6	60,3	69,2	171,8	185,9	153,3	142,3	120,5	91,0	98,6
Austria — Autriche ^c	.	100,0	65,2	63,8	69,6	95,7	178,3	195,7	182,6	165,2	126,1	115,9	101,3
Węgry — Hongrie	100,0	103,4	36,4	38,6	46,6	78,4	239,8	154,5	133,0	123,9	108,0	102,3	100,0
Belgja — Belgique	100,0	100,0	40,0	50,0	53,8	72,5	160,0	180,0	147,5	137,5	131,3	130,0	113,9
Francja — France	100,0	96,2	26,6	40,5	59,9	67,1	188,6	201,3	148,1	122,8	115,2	115,2	101,3
Anglja z Walja — Angleterre	100,0	104,0	129,3	98,7	92,0	102,7	132,0	134,7	113,3	104,0	101,3	102,7	100,0
Szkocja — Ecosse	100,0	107,6	113,6	98,5	93,9	107,6	136,4	147,0	121,2	106,1	109,1	100,0	100,0
Włochy — Italie	100,0 ^d	98,7	67,1	38,2	35,5	39,5	121,1	184,2	151,3	123,7	111,8		
Rumunja — Roumanie	100,0	102,2	80,0	.	.	.	.	143,3	137,8	114,4	.	101,1	
Szwecja — Suède	100,0	98,3	96,7	101,7	103,3	111,7	115,0	121,7	110,0	101,7	105,0	92,6	91,2
Norwegja — Norvège	100,0	101,6	104,8	111,3	116,1	125,8	96,8	112,9	108,1	101,6	100,0	98,4	95,2
Danja — Danemark	100,0	98,6	89,0	93,6	95,9	104,1	112,3	120,5	112,3	108,2	109,6	105,5	104,2
Holandja — Pays-Bas	100,0 ^e	108,3	93,0	100,0	102,8	101,3	119,4	133,3	127,8	120,8	111,1	108,3	95,9
Szwajcarja — Suisse	100,0	93,2	68,9	78,4	81,1	90,5	108,1	121,6	113,5	104,1	102,7	98,6	

Urodzenia żywe — Naissances vivantes

Na 1000 mieszkańców — Par 1000 habitants

Polska ^b — Pologne ^b	38,6	.	.	.	.	.	.	.	.	34,5/ ^f	33,7/ ^f	32,4/ ^f	32,7/ ^f
Niemcy — Allemagne	29,5	27,5	20,4	15,2	13,9	14,3	20,0	25,9	25,3	22,9	21,0	20,4	20,7
Austria — Autriche ^c	.	23,1	18,4	14,7	13,9	14,1	18,0	22,4	22,4	22,6	22,3	21,5	27,7
Węgry — Hongrie	36,1	34,5	27,5	16,8	16,0	15,4	28,7	32,1	32,0	30,9	28,4	26,3	
Belgja — Belgique	23,4	22,4	16,1	12,9	11,3	11,3	16,3	22,1	21,8	20,5	20,1	19,9	19,6
Francja — France	19,4	18,8	11,6	9,4	10,4	12,2	13,6	21,3	20,7	19,4	19,4	19,2	18,3
Anglja z Walja — Angleterre	24,7	24,1	21,9	20,9	17,8	17,7	18,5	25,5	22,4	20,4	19,7	18,8	21,3
Szkocja — Ecosse	26,1	25,5	23,9	22,8	20,1	20,2	21,7	28,1	25,2	23,5	22,8	21,9	
Włochy — Italie	32,4 ^d	31,7	30,5	24,0	19,5	18,1	21,4	31,8	30,3	30,2	29,3		
Rumunja — Roumanie	43,1	42,1	40,5	.	.	.	.	33,7	38,8	37,5	.	36,7	
Szwecja — Suède	24,5	23,2	21,6	21,2	20,9	20,3	19,9	23,6	21,4	19,6	18,8	18,1	17,5
Norwegja — Norvège	26,2	25,5	23,7	24,4	25,3	24,8	22,6	27,0	24,4	23,0	23,0	21,8	20,1
Danja — Danemark	27,2	25,6	24,2	24,4	23,7	24,1	22,6	25,4	24,1	22,3	22,3	21,6	24,4
Holandja — Pays-Bas	28,9 ^e	28,2	26,2	26,5	26,0	25,1	24,4	28,7	27,7	26,2	26,3	25,3	18,4
Szwajcarja — Suisse	24,7	23,1	19,6	19,1	18,6	18,7	18,7	20,9	20,8	19,6	19,4	18,8	

a, b, c Obacz uwagi na str. 349. d 1910 — 1912. e 1909 — 1911. f Dane przybliżone.

a, b, c Voir les notes à la p. 349. d 1910 — 1912. e 1909 — 1911. f Données provisoires.

Przegląd międzynarodowy ruchu naturalnego ludności (c. d.)
Relevé international du mouvement naturel de la population (suite)

1909 — 1925

Państwa ^a — Pays ^a	1909—1912	1913	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925
W s k a ż n i k i — I n d i c e s													
Polska^b — Pologne^b	100,0	.	.	.	.	.	.	.	.	89,4 ^f	87,3 ^f	83,9 ^f	84,7 ^f
Niemcy — <i>Allemagne</i>	100,0	93,2	69,2	51,5	47,1	48,5	67,8	87,8	85,8	77,6	71,2	69,2	70,2
Austria ^c — <i>Autriche^c</i>		100,0	79,7	59,3	55,8	56,7	77,9	97,0	105,6	97,8	96,5	93,1	.
Węgry — <i>Hongrie</i>	100,0	95,6	76,2	46,5	44,3	42,7	79,5	88,9	88,6	85,6	78,7	72,9	76,7
Belgia — <i>Belgique</i>	100,0	95,7	68,8	55,1	48,3	48,3	69,7	94,4	93,2	87,6	85,9	85,0	.
Francja — <i>France</i>	100,0	96,9	59,8	48,4	53,6	62,9	70,1	109,8	106,7	100,0	100,0	99,0	101,0
Anglia z Walją — <i>Angleterre</i>	100,0	97,9	89,0	84,9	72,3	71,9	75,2	103,6	91,0	82,9	80,0	76,1	74,1
Szkocja — <i>Ecosse</i>	100,0	97,7	91,6	87,4	77,0	77,4	83,1	107,7	96,6	90,0	87,4	83,9	81,6
Włochy — <i>Italie</i>	100,0 ^d	97,8	94,1	74,1	60,2	55,9	66,0	98,1	93,5	93,2	90,4	.	.
Rumunja — <i>Roumanie</i>	100,0	97,7	94,0	.	.	.	.	78,2	90,0	87,0	.	85,2	.
Szwecja — <i>Suède</i>	100,0	94,7	88,2	86,5	85,3	82,9	81,2	96,3	87,3	80,0	76,7	73,9	71,4
Norwegja — <i>Norvège</i>	100,0	97,3	90,5	93,1	96,6	94,7	86,3	103,1	93,1	87,8	87,8	83,2	76,7
Dania — <i>Danemark</i>	100,0	94,1	89,0	89,7	87,1	88,6	84,2	93,4	88,6	82,0	82,0	79,4	.
Holandja — <i>Pays-Bas</i>	100,0 ^e	97,6	90,7	91,7	90,0	86,9	84,4	99,3	95,8	90,7	91,0	87,5	84,4
Szwajcaria — <i>Suisse</i>	100,0	93,5	79,4	77,3	75,5	75,7	75,7	84,6	84,8	79,4	78,5	76,1	74,5
Zgony bez martwo urodzonych — Décès (mort-nés non compris)													
Na 1 000 mieszkańców — Par 1 000 habitants													
Polska^b — Pologne^b	22,6	.	.	.	.	.	.	.	.	19,1 ^f	17,8 ^f	18,1 ^f	16,6 ^f
Niemcy — <i>Allemagne</i>	16,6	15,0	21,4	19,2	20,5	24,7	15,6	15,1	13,9	14,4	13,9	12,2	11,9
Austria ^c — <i>Autriche^c</i>		17,8	20,9	20,4	22,4	26,1	20,3	19,0	16,9	17,4	15,3	14,8	.
Węgry — <i>Hongrie</i>	24,3	23,5	29,3	21,0	20,7	25,9	20,7	22,2	21,3	21,6	19,2	20,1	16,9
Belgia — <i>Belgique</i>	15,7	14,6	13,1	13,1	16,3	20,8	15,0	13,8	13,8	14,2	13,3	13,0	.
Francja — <i>France</i>	18,7	17,8	26,5	24,3	21,8	29,0	19,9	17,2	17,7	17,6	17,0	17,3	18,1
Anglia z Walją — <i>Angleterre</i>	14,0	13,8	15,7	14,4	14,4	17,6	13,7	12,4	12,1	12,8	11,6	12,2	12,1
Szkocja — <i>Ecosse</i>	15,0	15,5	17,1	14,6	14,3	16,0	15,4	14,0	13,6	14,9	12,9	14,4	13,4
Włochy — <i>Italie</i>	19,8 ^d	17,9	20,4	19,7	19,2	31,6	18,8	18,8	17,4	17,7	16,6	.	.
Rumunja — <i>Roumanie</i>	24,7	26,1	24,5	.	.	.	.	25,9	23,3	23,0	.	22,6	.
Szwecja — <i>Suède</i>	13,9	13,7	14,7	13,6	13,4	17,9	14,5	13,3	12,4	12,8	11,4	12,0	11,7
Norwegja — <i>Norvège</i>	13,5	13,2	13,3	13,8	13,5	17,0	13,8	12,8	11,4	12,0	11,5	11,2	11,0
Dania — <i>Danemark</i>	13,1	12,5	12,8	13,4	13,2	13,0	13,0	12,9	11,1	11,9	11,3	11,1	.
Holandja — <i>Pays-Bas</i>	14,2 ^e	12,3	12,4	12,9	13,1	17,4	13,4	12,3	11,4	11,8	10,1	9,9	9,9
Szwajcaria — <i>Suisse</i>	15,3	14,3	13,4	13,1	13,8	19,4	14,2	14,4	12,7	12,9	11,8	12,5	12,2
W s k a ż n i k i — I n d i c e s													
Polska^b — Pologne^b	100,0	.	.	.	.	.	.	.	.	84,5 ^f	78,8 ^f	80,1 ^f	73,5 ^f
Niemcy — <i>Allemagne</i>	100,0	90,4	128,9	156,6	123,5	148,8	94,0	91,0	83,7	86,7	83,7	73,5	71,7
Austria ^c — <i>Autriche^c</i>		100,0	174,2	114,6	125,8	146,6	114,0	106,7	94,9	97,8	86,0	83,1	.
Węgry — <i>Hongrie</i>	100,0	96,7	120,6	86,4	85,2	106,6	85,2	91,4	87,7	88,9	79,0	82,7	69,5
Belgia — <i>Belgique</i>	100,0	93,0	83,4	83,4	103,8	132,5	95,5	87,9	87,9	90,4	84,7	82,8	.
Francja — <i>France</i>	100,0	95,2	141,7	130,0	116,6	155,1	106,4	92,0	94,7	94,1	90,9	92,5	96,8
Anglia z Walją — <i>Angleterre</i>	100,0	98,6	112,1	102,8	102,8	125,7	97,9	88,6	86,3	91,4	90,0	87,1	86,4
Szkocja — <i>Ecosse</i>	100,0	101,3	111,8	95,4	93,5	104,6	100,7	91,5	88,9	97,4	84,3	96,0	89,3
Włochy — <i>Italie</i>	100,0 ^d	90,4	103,0	99,5	97,0	159,6	94,9	94,9	87,9	89,4	83,8	.	.
Rumunja — <i>Roumanie</i>	100,0	105,7	99,2	.	.	.	.	104,9	94,3	93,1	.	91,5	.
Szwecja — <i>Suède</i>	100,0	98,6	105,8	97,8	96,4	128,8	104,3	95,7	89,2	92,1	82,0	86,3	84,2
Norwegja — <i>Norvège</i>	100,0	97,8	98,5	102,2	100,0	125,9	102,2	94,8	84,4	88,9	85,2	83,0	81,5
Dania — <i>Danemark</i>	100,0	95,4	97,8	102,3	100,8	99,2	99,2	98,5	84,7	90,8	86,3	84,7	.
Holandja — <i>Pays-Bas</i>	100,0 ^e	86,6	87,3	90,8	92,4	122,5	94,4	86,6	80,3	83,1	71,1	69,7	69,7
Szwajcaria — <i>Suisse</i>	100,0	93,5	87,6	85,6	90,2	126,8	92,8	94,1	83,0	84,3	77,1	81,7	79,7

^a, ^b, ^c Obacz uwagi na str. 349. ^d 1910 — 1912. ^e 1909 — 1911. ^f Dane przybliżone.
^a, ^b, ^c Voir les notes à la p. 349. ^d 1910 — 1912. ^e 1909 — 1911. ^f Données provisoires.

Przegląd międzynarodowy ruchu naturalnego ludności (dok.)
Relevé international du mouvement naturel de la population (fin)

1909 — 1925

Państwa ^a — Pays ^a	1909—1912	1913	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Przyrost naturalny — Accroissement naturel													
Na 1 000 mieszkańców — Par 1 000 habitants													
Polska^b Pologne^b	16,0									15,7^f	16,3^f	14,3^f	16,1^f
Niemcy — <i>Allemagne</i>	12,9	12,5	— 1,0	— 4,0	— 6,6	— 10,4	4,4	10,8	11,4	8,5	7,1	8,2	8,8
Austria ^c — <i>Autriche^c</i>		5,3	— 2,5	— 5,7	— 8,5	— 12,0	— 2,4	3,4	7,5	5,2	7,0	6,7	10,8
Węgry — <i>Hongrie</i>	11,8	11,0	— 1,8	— 4,2	— 4,7	— 10,5	8,0	10,6	10,7	9,3	9,2	6,2	
Belgia — <i>Belgique</i>	7,7	7,8	3,0	— 0,2	— 5,0	9,5	1,3	8,3	8,0	6,3	6,8	6,9	
Francja — <i>France</i>	0,7	1,0	— 14,9	— 14,9	— 11,4	16,8	— 6,3	4,1	3,0	1,8	2,4	1,9	1,5
Anglia z Walją — <i>Angleterre</i>	10,7	10,3	6,2	6,5	3,4	0,1	4,8	13,1	10,3	7,6	8,1	6,6	6,1
Szkocja — <i>Ecosse</i>	10,8	10,0	6,8	8,2	5,8	4,2	6,3	14,1	11,6	8,6	9,9	7,5	7,9
Włochy — <i>Italie</i>	12,6 ^d	13,8	10,1	4,3	— 0,3	— 13,5	2,6	13,0	12,9	12,5	12,7		
Rumunia — <i>Roumanie</i>	18,4	16,0	16,0					7,8	15,5	14,5		14,1	
Szwecja — <i>Suède</i>	10,6	9,5	6,9	7,6	7,5	2,4	5,4	10,3	9,0	6,8	7,4	5,0	2,9
Norwegia — <i>Norvège</i>	12,7	12,3	10,4	10,6	11,8	7,8	8,8	14,2	13,0	11,0	11,5	10,6	9,1
Dania — <i>Danemark</i>	14,1	13,1	11,4	11,0	10,5	11,1	9,6	12,5	13,0	10,4	11,0	10,5	
Holandja — <i>Pays-Bas</i>	14,7 ^e	15,9	13,8	13,6	12,9	7,7	11,0	16,4	16,3	14,4	16,2	15,4	14,5
Szwajcaria — <i>Suisse</i>	9,4	8,8	6,2	6,0	4,8	— 0,7	4,5	6,5	8,1	6,7	7,6	6,3	6,2

a, b, c Obacz uwagi na str. 349. d 1910—1912. e 1903—1911. f Dane przybliżone.

a, b, c Voir les notes à la p. 349. d 1910—1912. e 1903—1911. f Données provisoires.

Specyficzne warunki wojenne wywierały niejednolity wpływ na ruch naturalny ludności w państwach, biorących udział w wojnie tak po stronie trójprzymierza, jak również po stronie trójporozumienia. A więc co do małżeństw w państwach trójprzymierza podczas wojny, największe odchylenia od przeciętnej przedwojennej napotykamy na Węgrzech. Wielce charakterystyczne jest raptowne skurczenie się do 36,4 % poziomu przedwojennej liczby małżeństw już w roku 1915. Tymczasem w tymże okresie w Niemczech mamy 52,6 %, w Austrii nawet 65,2 %. Stan wielkiej depresji trwał podczas całej wojny. Wskaźniki nie podnoszą się do poziomu, odnotowanego w Niemczech i Austrii. Ale w roku 1919, po zaprzestaniu wojny, liczba małżeństw raptownie się zwiększyła i osiągnęła poziom nigdzie w świecie nie notowany tak, że uważaliśmy za stosowne zaopatrzyć odpowiednią liczbę w znak zapytania jako wątpliwą. Mimo te gwałtowne skoki już w roku 1923 mamy do czynienia z poziomem zbliżonym do przedwojennego, czyli że Węgry wstąpiły w okres normalnego rozwoju w tym zakresie.

Jakkolwiek Niemcy i Austria w granicach dzisiejszych znajdowały się pod względem zewnętrznym w warunkach identycznych, gdyż wojnę toczono na obszarach obcych, to jednak pod względem napięcia zjawiska małżeństw Niemcy znajdowały się w stanie gorszym. Liczba małżeństw bądź, co bądź,

zmniejszyła się do połowy liczby przedwojennej, gdy w Austrii nie była niższa od 63,8 % przedwojennej.

Po stronie trójporozumienia Francja odczuła najbardziej dotkliwie ujemne wpływy wojny, gdyż w roku 1915 liczba małżeństw wynosiła tam zaledwie 26,6 % przedwojennej. Belgia i Włochy reagowały na wojnę w sposób analogiczny, t. j. liczba małżeństw mocno się zmniejszyła, lecz depresja społeczna w tych państwach nie wywarła na liczbę małżeństw tak wielkiego wpływu, jak we Francji.

Liczba małżeństw w Anglii i Szkocji podczas wojny małej uległa zmianie: spadek w Anglii nie przekroczył 8 %, w Szkocji 6,1 % poziomu przedwojennego, największa zwyżka natomiast, zaobserwowana w roku 1920, nie przekroczyła jednak w Anglii 34,7 %, w Szkocji 47 % w porównaniu z okresem przedwojennym.

W niektórych państwach neutralnych podczas wojny dało się zaobserwować znaczne ożywienie w dziedzinie zawierania małżeństw. Państwami temi są Szwecja a zwłaszcza Norwegia i poniekąd także Holandia, w których wytworzyła się podczas wojny bardzo korzystna konjunktura gospodarcza, powodująca właśnie pośrednio to ożywienie. Lata powojenne, podobnie jak w państwach wojujących, sygnalizowały wzrost liczby małżeństw, lecz w stopniu stosunkowo nieznacznym. Jakkolwiek Dania i Szwajcaria

również pracowały dla państw, biorących udział w wojnie, to jednak sytuacja społeczna widocznie nie była tak pewną, jak w państwach wyżej wymienionych, co spowodowało w Danji i Szwajcarii znaczny spadek liczby małżeństw w okresie wojny, a następnie wzrost po wojnie podobnie jak w państwach walczących.

Naogół rzecz biorąc, pod względem liczby zawieranych małżeństw, zasadniczo tendencja była jednakowa tak w państwach, biorących udział w wojnie po stronie trójprzymierza lub trójp porozumienia, jako też do pewnego stopnia w niektórych państwach neutralnych. Różnica zachodziła tylko co do stopnia natężenia, była zatem nie jakościowa, lecz ilościowa.

W zakresie urodzeń zaobserwowano tendencje analogiczne we wszystkich przytoczonych państwach i zbliżone do odnotowanych wyżej w naszych województwach zachodnich. Zmniejszenie się liczby urodzeń w roku 1913 miało miejsce we wszystkich państwach i wahało się w granicach od 2,1 % do 6,5 %. Dalej mocna reakcja podczas wojny w państwach najbardziej zaangażowanych w wojnie, w tej liczbie w Belgji i na Węgrzech, i słabsza w państwach silniejszych i neutralnych, następnie wzrost liczby urodzeń po zawieszeniu broni, zwłaszcza w roku 1920. Charakterystyczna dla Francji jest stabilizacja od roku 1922 liczby urodzeń na poziomie przedwojennym oraz w innych państwach na poziomie znacznie niższym od przedwojennego. Mamy więc niejako dalszy ciąg tendencji zniżkowej co do urodzeń, którą zaobserwowano przed wojną.

W międzynarodowym przeglądzie zgonów włączono zmarłych wojskowych, lecz nie włączono martwo urodzonych. W roku 1913 prawie we wszystkich państwach (wyjątek stanowią Szkocja i Rumunia) wskaźniki zgonów były niższe, niż średnio za cztery lata poprzednie.

Jak można było się spodziewać, z początkiem wojny w roku 1915 wskaźnik zgonów raptownie się podniósł prawie we wszystkich państwach, biorących udział w wojnie; w dwóch latach następnych fala wzmożonego pod tym względem ruchu trwała nadal, choć w mniejszym stopniu. W tym okresie w niektórych państwach zaznaczył się nawet spadek wskaźnika zgonów niżej poziomu przedwojennego. Najwyższe natężenie osiągnęły zgony w roku 1918, ostatnim roku wojny światowej. Nie ulega wątpliwości, że wskaźniki doznawały wpływu łagodzącego przez konsekwencje w tym zakresie powstające wskutek zmniejszenia się liczby urodzeń.

Oczywiście po wojnie współczynnik zgonów spadł znacznie i trzyma się na niskim poziomie aż do roku ostatniego.

Co jest bardzo charakterystyczne dla państw neutralnych, to wysoki poziom zgonów w tych państwach podczas wojny w porównaniu z latami poprzednimi. Niema państwa, w któreby nie zaznaczył się wzrost liczby zgonów. Wysoki zwłaszcza był poziom zgonów w roku 1918, spowodowany epidemią grypy. Po roku 1918 napięcie zgonów powoli spada, ujawniając tendencję stale zniżkową.

Na szczególną uwagę zasługują Niemcy i Francja, które w ciągu lat wojny zapłaciły stosunkowo jednakowy haracz śmierci. Podczas trwania wojny liczba zgonów w tych państwach była cały czas znacznie wyższa od przedwojennej. Natomiast Anglja i Szkocja miały wyższy poziom zgonów w roku 1915, a zwłaszcza w roku 1918, w latach zaś 1916 i 1917 liczba zgonów w Szkocji była znacznie niższa od przedwojennej, w Anglii zaś nieco tylko większa. Pod względem zgonów Anglja i Szkocja upodabniały się raczej do państw neutralnych, niż do biorących udział w wojnie.

Przyrost naturalny jako wynik zestawienia urodzeń i zgonów kształtował się oczywiście różnie w różnych państwach. Ogólną jednak cechą jest, że w państwach, biorących czynny udział w wojnie, przyrost naturalny był ujemny w okresie wojny z wyjątkiem Anglii i Szkocji. W przytoczonych w zestawieniu państwach neutralnych też zaznaczyła się podczas wojny zniżka przyrostu naturalnego, lecz w mniejszym stopniu niż w Anglii i Szkocji. Wyjątek stanowi Szwajcaria, która w roku 1918 miała ujemny przyrost naturalny, mimo, iż w wojnie udziału nie brała.

Dla Polski mogliśmy przytoczyć współczynniki ruchu naturalnego ludności jedynie dla lat 1909—1912 oraz 1922 i nast. i to tylko dla 6 województw. Współczynniki te, o ile chodzi o urodzenia i zgony, są o tyle niedokładne, że dane, dotyczące województw południowych, obejmują również urodzenia martwe. Urodzenia te w niniejszym zestawieniu potrącono, przyjmując przeciętny odsetek urodzeń martwych ustalony według innych danych. Błąd powstały stąd nie może zresztą w żadnym razie wpłynąć na ogólny obraz.

Dla lat od 1913 do 1921 brak danych. O ile jednak wziąć pod uwagę liczby absolutne, rozpatrzone powyżej dla województw poznańskiego, pomorskiego i śląskiego, znajdziemy, że Polska wykazuje w całym rozpatrywanym okresie podobną tendencję, jak inne państwa, dotknięte bezpośrednio przez wojnę, zbliżając się zapewne najbardziej do

państw centralnych. Po wojnie niezmiernie charakterystyczny jest silny stały spadek urodzeń oraz również bardzo znaczne zmniejszenie współczynnika zgonów.

Po ogólnej charakterystyce rozpatrzmy ruch naturalny ludności w województwach poznańskim, pomorskim i śląskiem nieco szczegółowiej.

Małżeństwa

Wiek nowożeńców jest istotną cechą statystyki małżeństw. Na kształtowanie się wieku nowożeńców ustawicznie oddziałują niezliczone czynniki-ekonomiczne, polityczne, religijne, społeczne i t. p. Jest to więc cecha, która przedewszystkiem musi być rozpatrzona.

Jakkolwiek dla czasów bardzo odległych nie posiadamy odnośnej statystyki i nie możemy obecnie ustalić w jakim wieku wówczas mieszkańcy wstępowali w związki małżeńskie, to jednak powszechne jest zdanie, że wiek ten był znacznie niższy, że ludzie wcześniej zawierali związki małżeńskie, na co wpływał niewątpliwie ustrój społeczny, oparty na gospodarstwie rolnem. Wiadomo też, że podczas długotrwałych zaburzeń politycznych lub społecznych słabnie dążność do zawierania związków małżeńskich, przeto po powrocie do stanu normalnego powstają liczne związki małżeńskie osób stosunkowo starszych, a zatem wiek nowożeńców podnosi się.

Do zbadania wieku nowożeńców obraliśmy jako miarę wartość środkową, czyli medianę, dzielącą liczebność uporządkowanego szeregu rozdzielczego na dwie równe części. Wyli-

czeniu średniej arytmetycznej stały na przeszkodzie nieokreślone wartości pierwszej i ostatniej pozycji szeregów rozdzielczych, mianowicie liczba nowożeńców poniżej 20 i powyżej 70 lat.

Za punkt wyjściowy obraliśmy przeciętną roczną za okres czterech lat od 1909—1912, wyliczoną dla Wielkiego Księstwa Poznańskiego i Prus Zachodnich. Dane w ten sposób obliczone przyjęto za 100 przy wyliczeniu wskaźników. Nie sposób było dokonać obliczeń bardziej ścisłych, dopasowanych do obszaru naszych województw, a to dla braku odpowiednich danych powiatowych tak w statystyce pruskiej jak i niemieckiej. Wartości wyjściowe posiadają zatem raczej charakter orientacyjny. Następnie wiek środkowy nowożeńców wyliczono dla województw zachodnich od roku 1920 do 1925. Obliczeń za lata 1909—1912 dla Górnego Śląska nie można było podać, gdyż statystyka niemiecka nie uwzględnia poszczególnych obwodów regencyjnych, jedynie tylko prowincje, a statystyka pruska przytacza wprowadzić dane dla obwodów regencyjnych, lecz dzieli nowożeńców według dziesięcioletnich grup wieku, skutkiem czego obliczenie wieku środkowego dałoby wyniki zbyt niedokładne. Mimo, iż wartości wyjściowe zakwalifikowaliśmy do rzędu orientacyjnych, to jednak uważamy je za nadające się do porównania, ponieważ dotyczą zjawiska o bardzo stałym charakterze.

Ostatecznie tablica wieku środkowego osób, wступujących w związki małżeńskie, posiada wygląd następujący:

Wiek środkowy nowożeńców — La médiane de l'âge des mariés

Terytorjum <i>Territoire</i>	Lata <i>Années</i>	Mężczyźni — Hommes		Kobiety — Femmes		Różnica wieku męz- czyzn i kobiet <i>Différence entre l'âge des hommes et des femmes</i>
		Wiek <i>Âge</i>	Wskaźnik <i>Indice</i>	Wiek <i>Âge</i>	Wskaźnik <i>Indice</i>	
Wielkie Ks. Poznańskie i Prusy Zachodnie <i>Gr. Duché de Posen et Prusse Occidentale</i>	1909—1912 Przec. roczna <i>Moyenne an- nuelle</i>	27,3	100,0	23,5	100,0	3,6
Woj. poznańskie i pomorskie <i>Dép. de Posen et de Pomorze</i>	1920	28,6	104,8	25,3	107,7	3,3
"	1921	28,1	102,9	24,7	109,4	3,4
"	1922	27,3	100,0	24,3	103,4	3,0
"	1923	27,1	99,3	24,1	102,6	3,0
"	1924	26,9	98,5	24,1	102,6	2,8
"	1925	27,0	98,9	24,2	103,0	2,8

U w a g a. O ile nie zaznaczono inaczej, obliczenia za lata 1909—1912 dla Wielkiego Księstwa Poznańskiego, Prus Zachodnich i Górnego Śląska oparto na zestawieniach Głównego Urzędu Statystycznego, ogłoszonych w *Roczniku Statystyki* r. 1920/21 cz. I.
N o t e. Les calculs pour les années 1909—1912 pour le Grand Duché de Posen, pour la Prusse Occidentale et la Haute-Silésie ont été basés sur les relevés de l'Office Central de Statistique publiés dans l'*Annuaire Statistique* années 1920/21, fascicule I, sauf les cas accompagnés de remarque contraire.

W województwach poznańskim i pomorskim po wojnie wiek środkowy mężczyzn wzrósł i był w roku 1920 prawie o 5%, w roku następnym prawie o 3% wyższy w porównaniu z okresem przedwojennym. Zaznacza się jednak tendencja zniżkowa, która trwa w dalszym ciągu.

Naogół wiek środkowy kobiet jest znacznie niższy od wieku środkowego mężczyzn. Zasadniczo stosunek ten zachowywał swój charakter tak przed wojną, jak i po wojnie. W województwach zachodnich w dziedzinie wieku środkowego kobiet panowała po wojnie podobna jak u mężczyzn tendencja tylko z większym nasileniem, i kierunek zniżkowy też nastąpił po roku 1921. Tempo zniżkowe jest bardzo powolne; ujawnia się raczej tendencja do ustabilizowania się na poziomie nieco wyższym od przedwojennego. Jeśli zwrócimy uwagę na różnicę wieku, podaną w ostatniej rubryce, zauważymy, że różnica, w porównaniu z przedwojenną, znacznie spadła we wszystkich latach sprawozdawczych.

Niewątpliwie wielkość ośrodków skupień ludzkich wywiera znaczny wpływ na wysokość wieku środkowego nowożeńców. Zgóry możemy utrzymywać, iż w miastach związki małżeńskie są zawierane w wieku późniejszym, w gminach wiejskich w wieku wcześniejszym. Obliczone wartości wieku środkowego dowodzą tego niezbicie.

Na przytoczonej niżej tablicy podaliśmy wiek środkowy nowożeńców dla województwa poznańskiego i pomorskiego od roku 1920 do 1925, następnie za lata 1923, 1924 i 1925 dla poprzednich województw łącznie ze Śląskiem. W ugrupowaniach nie wydzieliliśmy miast ponad 100 tys. mieszkańców jako też miast od 25 tys. do 100 tys. mieszkańców, a to z powodu, że w ciągu lat sprawozdawczych ugrupowania te zmieniały się pod względem ilości miast. Tak np. w grupie miast ponad 100 tys. mieszkańców do roku 1923 włącznie figurowało tylko jedno miasto Poznań, w roku 1924 już Poznań i Bydgoszcz, a w roku 1925 dołączono do powyższych miast Katowice. Odpowiednio ulegała zmianom grupa następna, t. j. miasta o liczbie mieszkańców od 25 tys. do 100 tys. Obliczono jeszcze wartości środkowe oddzielnie dla każdego z województw. Osobno wyliczyliśmy współczynniki wieku środkowego dla miasta Poznania od roku 1905 na podstawie danych wydziału statystycznego magistratu m. Poznania.

Wiek środkowy nowożeńców
La médiane de l'âge des mariés

Wyszczególnienie — Spécification	Męż- czyźni Hom- mes	Ko- biety Fem- mes
Woj. poznańskie i pomorskie <i>Dép. de Poznań et de Pomorze</i>		
Ogółem—Total	1920 28,6 25,3	
	1921 28,1 24,7	
	1922 27,3 24,3	
	1923 27,1 24,1	
	1924 26,9 24,1	
	1925 27,0 24,2	
Miasta powyżej 25 000 mieszkańców <i>Villes ayant plus de 25 000 habitants</i>	1920 28,9 26,0	
	1921 28,3 25,1	
	1922 28,1 24,9	
	1923 27,6 24,6	
	1924 27,7 24,5	
	1925 27,7 24,8	
Miasta poniżej 25 000 mieszkańców i gminy wiejskie <i>Villes ayant moins de 25 000 habitants et communes rurales</i>	1920 28,6 25,1	
	1921 28,0 24,6	
	1922 27,3 24,2	
	1923 27,0 24,0	
	1924 26,8 24,1	
	1925 26,9 24,1	

Woj. zachodnie i śląskie — Dép. de l'ouest et de Silésie

Ogółem—Total	1923 26,7 23,9	
	1924 26,7 23,9	
	1925 26,9 24,0	
Miasta powyżej 25 000 mieszkańców <i>Villes ayant plus de 25 000 habitants</i>	1923 27,2 24,3	
	1924 27,4 24,2	
	1925 27,7 24,7	
Miasta poniżej 25 000 mieszkańców i gminy wiejskie <i>Villes ayant moins de 25 000 habitants et communes rurales</i>	1923 26,6 23,8	
	1924 26,5 23,8	
	1925 26,7 23,9	

Woj. poznańskie — Dép. de Poznań

Ogółem—Total	1920 28,9 25,5	
	1921 28,0 24,7	
	1922 27,3 24,3	
	1923 26,9 24,2	
	1924 26,8 24,1	
	1925 26,9 24,3	

Woj. pomorskie — Dép. de Pomorze

Ogółem—Total	1920 28,0 24,9	
	1921 28,2 24,6	
	1922 27,6 24,3	
	1923 27,6 23,9	
	1924 27,2 24,1	
	1925 27,2 24,1	

Woj. śląskie — Dép. de Silésie

Ogółem—Total	1923 25,8 23,2	
	1924 26,0 23,3	
	1925 26,5 23,3	

(dok.—fin)

Wyszczególnienie— <i>Spécification</i>	Męż- czyźni <i>Hom- mes</i>	Ko- biety <i>Fem- mes</i>
Miasto Poznań— <i>Ville de Poznań</i>		
1905	26,8	24,0
1906	26,8	23,9
1907	27,2	24,2
1908	27,5	24,4
1909	27,8	24,8
1910	27,0	24,7
1911	27,9	24,6
1912	27,8	24,5
1913	28,7	24,9
1914	27,6	24,5
1915	27,9	24,5
1916	27,9	24,7
1917	28,4	25,2
1918	28,9	26,5
1919	33,0	26,4
1920	28,9	25,1
1921	28,3	25,3
1922	28,3	25,2
1923	27,8	24,8
1924	27,9	24,7
1925	28,0	25,2

Wiek środkowy nowożeńców w miastach jest wyższy. Przy porównaniu danych dla grupy miast wyżej 25 tys. mieszkańców z danymi dla grupy miast poniżej 25 tys., wziętych łącznie z gminami wiejskimi, stosunek ten występuje ponad wszelką wątpliwość. Różnica występuje ustawicznie z roku na rok w ciągu sześciu lat i dochodzi prawie do jednego roku dla wieku środkowego mężczyzn w województwach zachodnich. Podobnie jest w grupie wieku środkowego kobiet.

Analogiczne wartości dla miasta Poznania, obliczone na podstawie danych Urzędu Statystycznego m. Poznania, od roku 1905 do 1924 włącznie uwypuklają wyższy wiek nowożeńców bardzo wyraźnie. Jak należało się spodziewać, po wojnie nastąpiło wszędzie zniekształcenie panujących dawniej stosunków, lecz owe znaczne odchylenia rychło ustępują, a w rezultacie zaznacza się tendencja do powrotu do stanu przedwojennego. W ciągu dwudziestu lat wystąpiło jednak zjawisko nader charakterystyczne, mianowicie zwiększenie się wieku zarówno mężczyzn, jak i kobiet, wступujących w związki małżeńskie.

Przy porównaniu danych wojewódzkich dostrzegamy, że w województwie pomorskiem wiek środkowy jest najwyższy, województwo poznańskie pod tym względem zajmuje miejsce drugie, natomiast miejsce odrębne, całkiem osobliwe, zajmuje województwo śląskie, gdyż tam tak mężczyźni, jak i kobiety wступują w związki małżeńskie w wieku o wiele młodszym. Podobne stosunki, jak wykazały obliczenia przybliżone, panowały również przed wojną.

Należy obecnie oświetlić wzajemną zależność wieku środkowego osób, wступujących w związki małżeńskie. W tym celu wyliczyliśmy wartości środkowe dla trzech lat, obejmujących dane dla trzech województw a przedstawione w tablicy poniższej. Składa się ona z dwóch części. W pierwszej przedstawiono zależność wieku mężczyzn od wieku kobiet przy zawarciu związków małżeńskich, w drugiej zależność wieku kobiet od wieku mężczyzn.

Wzajemna zależność wieku środkowego mężczyzn i kobiet
Le rapport réciproque entre l'âge des hommes et des femmes

Województwa zachodnie i śląskie — *Dép. de l'ouest et de Silésie*
1923—1925

Grupy wieku mężczyzn, wступujących w związki małżeńskie <i>Groupes d'âge des hommes ayant contracté le mariage</i>	Wiek środkowy kobiet <i>Médiane de l'âge des femmes</i>		
	1923	1924	1925
Ogółem—Total	23,9	23,9	24,0
19 lat i mniej <i>ans et moins</i>	21,9	21,7	21,8
20—24	22,6	22,6	22,7
25—29	23,6	23,1	23,7
30—34	25,6	25,7	25,7
35—39	27,9	27,7	27,9
40—49	31,8	31,2	31,6
50—59	39,4	38,9	38,2
60—69	46,2	46,8	43,5
70 i więcej— <i>et plus</i>	54,8	51,9	49,4

Grupy wieku kobiet, wступujących w związki małżeńskie <i>Groupes d'âge des femmes ayant contracté le mariage</i>	Wiek środkowy mężczyzn <i>Médiane de l'âge des hommes</i>		
	1923	1924	1925
Ogółem—Total	26,7	26,7	26,9
19 lat i mniej <i>ans et moins</i>	24,3	24,3	24,4
20—24	25,3	25,4	25,7
25—29	28,0	27,8	27,8
30—34	32,7	32,1	32,5
35—39	38,5	38,4	38,6
40—49	49,2	49,6	50,3
50—59	58,3	59,2	60,5
60—69	66,1	65,8	65,2
70 i więcej— <i>et plus</i>	70,7	69,2	69,0

Charakterystyczną cechą rubryk wieku środkowego tak mężczyzn jak i kobiet jest ich stateczność, która zaznaczyła się ponad wszelką wątpliwość w przeciągu trzech lat. Odchylenia mamy tylko w dziesiątych częściach roku. Mężczyźni w wieku do lat 25 żenią się z kobietami przeważnie w wieku od nich starszym. Dotyczy to zwłaszcza pierwszej grupy wieku mężczyzn, t. j. liczących 19 lat i mniej. W grupach następnych kobiety o wiele są młodsze od mężczyzn. Jeżeli natomiast za punkt wyjścia

weźmiemy wiek kobiet, wstępujących w związki małżeńskie, to okaże się, że we wszystkich grupach wieku mężczyźni, za których te kobiety wychodzą zamaż, są od kobiet starsi. Jeżeli przyjmimy wiek przeciętny mężczyzn wzgl. kobiet jako równy połowie przedziału klasowego i zestawimy otrzymane rezultaty z wiekiem środkowym, otrzymamy różnicę wieku, jaka zachodzi przy zawarciu związków małżeńskich.

Różnica wieku mężczyzn i kobiet
Différence d'âge entre les hommes et les femmes
1923

Grupy wieku mężczyzn, wstępujących w związki małżeńskie <i>Groupes d'âge des hommes ayant contracté le mariage</i>	Środek przedziału klasowego <i>Milieu de l'intervalle de la classe</i>	Wiek środkowy kobiet <i>Médiane de l'âge des femmes</i>	Różnica wieku <i>Différence d'âge</i>
20—24	22,5	22,6	— 0,1
25—29	27,5	23,6	3,7
30—34	32,5	25,6	6,9
35—39	37,5	27,9	9,6
40—49	45,0	31,8	13,2
50—59	55,0	39,4	15,6
60—69	65,0	46,2	18,8

Grupy wieku kobiet, wstępujących w związki małżeńskie <i>Groupes d'âge des femmes ayant contracté le mariage</i>	Środek przedziału klasowego <i>Milieu de l'intervalle de la classe</i>	Wiek środkowy mężczyzn <i>Médiane de l'âge des hommes</i>	Różnica wieku <i>Différence d'âge</i>
20—24	22,5	25,3	— 2,8
25—29	27,5	28,0	— 0,5
30—34	32,5	32,7	— 0,2
35—39	37,5	38,5	— 1,0
40—49	45,0	49,2	— 4,2
50—59	55,0	58,3	— 3,3
60—69	65,0	66,1	— 1,1

Procentowy udział w zawieranych małżeństwach poszczególnych grup wieku mężczyzn przedstawiono w tablicy następującej:

Odsetki nowożeńców według wieku
Proportions des mariés d'après les groupes d'âge

Grupy wieku <i>Groupes d'âge</i>	Mężczyźni—Hommes			Kobiety—Femmes		
	1923	1924	1925	1923	1924	1925
Woj.: zachodnie i śląskie						
Dép. de l'ouest et de Silésie						
Ogółem — Total . .	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
19 lat i mniej ans et moins	0,6	0,6	0,4	12,8	12,7	11,4
20—24	38,0	37,9	35,6	48,2	48,3	48,1
25—29	33,5	35,0	37,0	23,8	24,1	25,2
30—34	13,0	12,2	12,8	8,2	8,3	8,9

(dok.—fin)

Grupy wieku <i>Groupes d'âge</i>	Mężczyźni—Hommes			Kobiety—Femmes		
	1923	1924	1925	1923	1924	1925
35—39	5,7	5,6	5,5	3,3	3,3	3,2
40—49	5,0	4,8	4,7	2,4	2,0	2,1
50—59	2,5	2,2	2,4	0,8	0,8	0,7
60—69	1,1	1,2	1,2	0,2	0,3	0,2
70—i więcej—et plus	0,3	0,3	0,3	0,0	0,0	0,0
wiek niewiadomy âge inconnu	0,3	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2

Wyodrębniając nowożeńców w wieku od lat 25 do lat 30, otrzymujemy:

Odsetki nowożeńców w wieku
Proportions des mariés d'après les groupes d'âge

Nowożeńcy—Mariés		Do lat 25 Jusqu'à 25	Do lat 30 Jusqu'à 30
Mężczyźni—Hommes	1923	38,6	72,1
	1924	38,5	73,5
	1925	36,0	73,0
Kobiety—Femmes	1923	61,0	84,8
	1924	61,0	85,1
	1925	59,5	84,7

Dla roku 1922 wyjątkowo posiadamy możność porównania wyników ruchu naturalnego ludności z danymi, dotyczącymi stanu ludności według spisu z dnia 30 września roku 1921¹. Dla następnych lat, jak zaznaczono wyżej, nie posiadamy tej możności z braku danych co do stanu ludności w poszczególnych województwach.

A więc na 2 903 509 mieszkańców zawarto w roku 1922 26 587 małżeństw, czyli na 1 000 mieszkańców — 9,2, co znacznie przewyższa przeciętną za lata 1909—1912² dla obszarów, z których po wielkiej wojnie zostały wydzielone nasze województwa zachodnie. Mianowicie na 1 000 mieszkańców wypadło wówczas małżeństw:

w W. Ks. Poznańskim 6,9
w Prusach Zachodnich 7,2

Oczywista zwyczajka związana jest ze wzmożoną falą małżeństw, o której mowa była wyżej.

Następnie przy rozpatrywaniu liczby małżeństw w stosunku do liczebnego stanu ludności w poszczególnych grupach wieku, wyeliminowaliśmy dla ścisłości grupę małżeństw do lat 19, pozatem obliczono liczbę osób zdolnych do zawarcia związków małżeńskich, t. j. znajdujących się w stanie wolnym, wdowim i rozwiedzionym. W rezultacie dokonanych obliczeń otrzymaliśmy tablicę następującą:

¹ Z danymi spisu z 30. IX 1921 r. możnaby zestawzić również wyniki ruchu naturalnego ludności w r. 1921; ten rok jednak zbyt był niernormalny, aby można było wyprowadzić poważniejsze wnioski.
² Obacz Rocznik Statystyki R. P. r. 1920/21, cz. I str. 207.

Odsetki nowożeńców w stosunku do zdolnych do zawarcia związków małżeńskich

Proportions du nombre des mariés par rapport au nombre des mariables

1922

Grupy wieku <i>Groupes d'âge</i>	Woj. zachodnie— <i>Dép. de l'ouest</i>			Woj. poznańskie— <i>Dép. de Poznań</i>			Woj. pomorskie— <i>Dép. de Pomorze</i>		
	Liczba osób zdoln. do zawarcia małżeństwa <i>Nombre de personnes mariables</i>	Zawarto związków małżeńskie <i>Mariages contractés</i>		Liczba osób zdoln. do zawarcia małżeństwa <i>Nombre de personnes mariables</i>	Zawarto związków małżeńskie <i>Mariages contractés</i>		Liczba osób zdoln. do zawarcia małżeństwa <i>Nombre de personnes mariables</i>	Zawarto związków małżeńskie <i>Mariages contractés</i>	
		Osób <i>Personnes</i>	%		Osób <i>Personnes</i>	%		Osób <i>Personnes</i>	%
Mężczyźni — <i>Hommes</i>									
Razem w wieku 20 i wyżej . . . <i>Ensemble-âgés de 20 ans et plus</i>	192 867	26 323	13,6 ^a	128 780	18 451	14,3 ^a	64 087	7 872	12,3 ^a
20—24	74 279	8 532	11,5	49 773	6 142	12,3	24 506	2 390	9,8
25—29	42 869	9 703	22,6	29 584	6 766	22,9	13 285	2 937	22,1
30—34	19 021	4 101	21,6	12 596	2 821	22,4	6 425	1 280	19,9
35—39	8 897	1 604	18,0	5 831	1 077	18,5	3 066	527	17,2
40—49	10 817	1 354	12,5	7 103	955	13,4	3 714	399	10,7
50—59	10 308	668	6,5	6 452	448	6,9	3 856	220	5,7
60—69	11 491	296	2,6	7 421	205	2,8	4 070	91	2,2
70 i wyżej <i>et plus</i>	15 185	65	0,4	10 020	37	0,4	5 165	28	0,5
Kobiety — <i>Femmes</i>									
Razem w wieku 20 i wyżej . . . <i>Ensemble-âgés de 20 ans et plus</i>	354 646	23 868	6,7 ^a	251 013	16 865	6,7 ^a	103 633	7 003	6,8 ^a
20—24	116 241	12 368	10,6	81 961	8 765	10,7	34 280	3 603	10,5
25—29	54 960	7 297	13,3	39 095	5 242	13,4	15 865	2 055	13,0
30—34	28 597	2 408	8,4	20 257	1 672	8,3	8 340	733	8,8
35—39	18 619	848	4,6	13 260	569	4,3	5 359	279	5,2
40—49	31 478	647	2,1	22 751	433	1,9	8 727	214	2,5
50—59	33 191	210	0,6	23 611	127	0,5	9 580	83	0,9
60—69	35 743	73	0,2	25 138	44	0,2	10 605	29	0,3
70 i wyżej <i>et plus</i>	35 817	17	0,0	24 940	10	0,0	10 177	7	0,1

a Jeżeli uwzględnić liczbę osób zdolnych do zawarcia małżeństwa w wieku lat 16 i wyżej oraz ogół osób, które wstąpiły w związki małżeńskie, wówczas odsetek wypadnie dla mężczyzn 8,1 (woj. poznańskie—8,1 i woj. pomorskie—7,4), dla kobiet 5,4 (woj. poznańskie—5,4, woj. pomorskie—5,3).

a Si l'on envisage le nombre de personnes mariables âgées de 16 ans et plus et le total de personnes qui se sont mariées, le % pour les hommes sera de 8,1 (dép. de Poznań—8,1 et dép. de Pomorze—7,4) pour les femmes 5,4 (dép. de Poznań—5,4, dép. de Pomorze—5,3).

Największą intensywność zawierania związków małżeńskich u mężczyzn znajdujemy w wieku od lat 25 do 39. Te piętnaście roczników stanowią dominującą grupę. Prócz tego grupa poprzednia w wieku od 20 do 24, jako też następna od 40 do 49 lat zajmuje poczesne miejsce. W tym zakresie występują również pewne różnice dzielnicowe, gdyż odsetki obliczone dla identycznych grup wieku nie pokrywają się w województwach.

Porównując w ten sam sposób daty statystyczne, dotyczące kobiet, dostrzegamy w grupie 25—29 lat prawie dwukrotnie mniejsze szanse wyjścia za mąż dla kobiet, niż szanse ożenienia się dla mężczyzn, w dalszych grupach jeszcze mniejsze. Podobne stosunki są obserwowane wszędzie. W porównaniu ze stosunkami, panującymi w grupie mężczyzn, różnica polega jeszcze na przesunięciach grup. Środek ciężkości przesuwa się o pięć lat w dół, co zresztą zostało już pośrednio stwier-

dzione przy analizie wieku środkowego nowożeńców.

W grupie mężczyzn dostrzegamy różnicę przy zestawieniu danych wojewódzkich, mianowicie gdy w poznańskim liczba mężczyzn zawierających związki małżeńskie w stosunku do całości zdolnych stanowiła 13,6%, w pomorskim tylko 12,3%. W grupie kobiet analogiczne odsetki w odniesieniu do województw są prawie identyczne. Podobieństwo zaznaczyło się w większości i w poszczególnych grupach wieku, odchylenia w grupach do lat 30 wprost znikomo małe. Nieco większa rozbieżność powstaje dopiero w grupach następnych.

Dla porównania z okresem przedwojennym rozporządzamy danymi dla Wielkiego Księstwa Poznańskiego i Prus Zachodnich, zestawionymi dla okresu 1909—1912. Po uzgodnieniu ugrupowania według wieku otrzymamy tablicę następującą.

Odsetek nowożeńców według wieku w stosunku do zdolnych do zawarcia małżeństwa
Proportions du nombre des mariés d'après l'âge par rapport au nombre des mariables

Wiek — Age	1909—1912		1922		
	W. Ks. Poznańskie Grand Duché de Pologne	Prusy Zachodnie Prusse Occidentale	Woj. zachodnie Dép. de l'ouest	Woj. poznańskie Dép. de Poznań	Woj. pomorskie Dép. de Pomorze
Mężczyźni — Hommes					
20—29	11,4	9,9	15,7	16,3	13,7
30—39	16,0	15,0	20,4	21,2	19,0
40—49	9,5	7,8	12,5	13,4	10,7
50—59	5,2	4,5	6,5	6,9	5,7
60 i wyżej—et plus	1,3	1,2	1,4	1,4	1,3
Kobiety — Femmes					
20—29	12,7	13,2	11,5	11,6	11,3
30—39	5,6	6,6	6,9	6,7	7,4
40—49	1,9	2,4	2,1	1,9	2,5
50—59	0,5	0,8	0,6	0,5	0,9
60 i wyżej—et plus	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2

Pod tym względem stosunki po wojnie doznały wielkich zmian. Wydatna różnica

szczególniej zaznaczyła się w grupie mężczyzn. We wszystkich grupach wieku współczynniki są większe w roku 1922 tak w województwie poznańskim jak i pomorskim. W grupie kobiet nie można dostrzec analogicznej tendencji, zaznaczyła się nieco raczej dążność odwrotna.

Jakkolwiek dane te niezmiennie są ciekawe, jednak nie upoważniają do wysnucia daleko idących wniosków, ponieważ poddane analizie obszary nie pokrywały się terytorjalnie. Prócz tego rok 1922 nie należał do normalnych pod względem liczby zawieranych małżeństw. Jakże panują stosunki obecnie, trudno jest wnioskować dla braku danych, których mieć nie będziemy aż do następnego spisu ludności.

Zatrzymamy się teraz na znaczeniu udziału poszczególnych grup stanu cywilnego w zawieranych małżeństwach. W tym celu ułożyliśmy tablicę następującą:

Odsetki nowożeńców według stanu cywilnego — Proportions du nombre des mariés d'après l'état civil

Wyszczególnienie <i>Spécification</i>	Rok <i>Année</i>	Mężczyźni — <i>Hommes</i>			Kobiety — <i>Femmes</i>		
		Kawale- rowie <i>Célibataires</i>	Wdowcy <i>Veufs</i>	Rozwie- dzeni <i>Divorcés</i>	Panny <i>Filles</i>	Wdowy <i>Veuves</i>	Rozwie- dzone <i>Divorcées</i>
	1909—1912						
W. Ks. Poznańskie <i>Grand Duché de Pologne</i>	przeciętna roczna <i>moyenne annuelle</i>	88,6	11,0	0,4	94,5	5,2	0,3
Prusy Zachodnie <i>Prusse Occidentale</i>	" "	88,3	10,9	0,8	92,9	6,3	0,8
Woj. poznańskie i pomorskie . . <i>Dép. de Pologne et de Poméranie</i>	1920	89,1	10,6	0,3	88,7	11,0	0,3
"	1921	89,8	9,9	0,3	90,5	9,1	0,4
"	1922	89,6	10,0	0,4	92,4	7,3	0,3
"	1923	89,3	10,3	0,4	93,2	6,4	0,4
"	1924	89,0	10,6	0,4	94,1	5,5	0,4
"	1925	89,2	10,4	0,4	95,3	4,4	0,3
Woj. poznańskie, pomorskie i śląskie <i>Dép. de Pologne, de Poméranie et de Silésie</i>	1923	89,4	10,1	0,5	92,9	6,7	0,4
"	1924	89,1	10,4	0,5	93,6	5,9	0,5
"	1925	89,1	10,3	0,6	94,9	4,6	0,5

W grupie mężczyzn udział kawalerów, wdowców i rozwiedzionych w zawieraniu małżeństw ulegał minimalnym zmianom. W stosunku do okresu przedwojennego zwiększył się nieznacznie udział kawalerów, zmniejszył się udział wdowców. Po wojnie, począwszy od roku 1921, udział wdowców może nieco wzrósł, podobnie jak udział rozwiedzionych, natomiast udział kawalerów spada, czyli następuje pewne zbliżenie do stosunków przedwojennych. W grupie kobiet nastąpiły bez porównania większe zmiany. W porównaniu z okresem przedwojennym zwiększył się w ciągu kilku lat procentowy udział pańien w zawieranych związkach małżeńskich. Udział wdów natomiast znacz-

nie się zmniejszył. W grupie kobiet nie można skonstatować wyraźnej tendencji do powrotu do stanu przedwojennego.

Już od dawna notowano zjawisko, że wdowy mają stosunkowo większe szanse do wyjścia za mąż, niż panny. Zobaczmy więc na podstawie materiałów, odnoszących się do roku 1922, czy stosunki powyższe panują i w okresie powojennym. Dla naszego zestawienia obok danych, dotyczących ruchu naturalnego ludności, skorzystamy z nieogłoszonych i nieostatecznych jeszcze danych liczby ludności według wieku i stanu cywilnego w województwach zachodnich. Zestawienie ma wygląd następujący:

Odsetki panien i wdów, wstępujących w związki małżeńskie

Proportions des filles et des veuves ayant contracté le mariage

1922

Grupy wieku Groupes d'âge	Województwa zachodnie Départements de l'ouest					
	Liczba panien według spisu 30.IX 1921			Liczba wdów według spisu 30.IX 1921		
	Wyszło zamaż w roku 1922 Filles ayant contracté le mariage en 1922			Wyszło zamaż w roku 1922 Veuves ayant contracté le mariage en 1922		
	Nombre de filles d'après le recensement de 30.IX 1921	Liczba Nombre	%	Nombre de veuves d'après le recensement de 30.IX 1921	Liczba Nombre	%
20—24	115517	12 264	10,6	677	96	14,2
25—29	52 325	6 891	13,2	2 501	379	15,2
30—34	22 527	1 929	8,6	5 901	464	7,9
35—39	11 594	470	4,1	6 848	362	5,3
40—49	14 614	244	1,7	16 564	384	2,3
50—59	9 304	54	0,6	23 700	153	0,6
60—69	5 791	3	0,1	29 851	67	0,2

Okazuje się z powyższego zestawienia, że wdowy istotnie wyprzedzają w tym zakresie panny i to znacznie we wszystkich grupach wieku z wyjątkiem jednej. Różnica na korzyść wdów sięga 40% i jest szczególnie duża w pierwszej grupie.

Kojarzenie małżeństw pod względem stanu cywilnego nowożeńców zostało ujęte w zestawieniach, umieszczonych niżej. Zestawienia obejmują okres sześć i trzyletni, dla których posiadamy odnośne dane. Pierwsze zestawienie dotyczy 2 województw zachodnich i obejmuje okres lat 1920—1925, drugie zaś dotyczy 3 województw i obejmuje okres lat od 1923—1925 włącznie. Pierwsze zestawienie zawiera również dane dla Wielkiego Księstwa Poznańskiego i Prus Zachodnich, mianowicie przeciętną roczną za lata 1909—1912. Tablice mają wygląd następujący:

Małżeństwa pod względem stanu cywilnego nowożeńców — w odsetkach Les mariages d'après l'état civil des mariés — en pourcentages

Stan cywilny mężczyzn, wstępujących w związki małżeńskie État civil des hommes ayant contracté le mariage		Lata Années	Stan cywilny kobiet, wstępujących w związki małżeńskie État civil des femmes ayant contracté le mariage		
			Panna Fille	Wdowa Veuve	Rozwiedziona Divorcée
Kawaler W. Ks. Poznańskie Celibataire Grand Duché de Posen		1909—1912 przeciętna roczna moyenne annuelle	97,0	2,8	0,2
Prusy Zachodnie Prusse Occidentale		" "	96,6	2,9	0,5
Wdowiec W. Ks. Poznańskie Veuf Grand Duché de Posen		" "	74,1	24,9	1,0
Prusy Zachodnie Prusse Occidentale		" "	65,1	32,7	2,2
Rozwiedz. W. Ks. Poznańskie Divorcé Grand duché de Posen		" "	75,8	14,5	9,7
Prusy Zachodnie Prusse Occidentale		" "	67,7	18,6	13,7
Woj. zachodnie — Dép. de l'ouest					
Kawaler — Celibataire		1920	91,2	8,6	0,2
" "		1921	92,8	6,9	0,3
" "		1922	94,9	4,9	0,2
" "		1923	95,6	4,1	0,3
" "		1924	96,3	3,4	0,3
" "		1925	97,1	2,7	0,2
Wdowiec — Veuf		1920	68,5	31,0	0,5
" "		1921	70,1	29,4	0,5
" "		1922	71,1	28,0	0,9
" "		1923	73,0	26,0	1,0
" "		1924	75,8	23,5	0,7
" "		1925	80,0	19,3	0,7
Rozwiedziony — Divorcé		1920	73,1	22,7	4,2
" "		1921	75,0	17,0	8,0
" "		1922	76,8	13,7	9,5
" "		1923	77,6	11,2	11,2
" "		1924	79,1	9,3	11,6
" "		1925	79,6	14,0	6,4

(c. d.—suite)

Stan cywilny kobiet, wstępujących w związki małżeńskie <i>État civil des femmes ayant contracté le mariage</i>		Lata <i>Années</i>	Stan cywilny mężczyzn, wstępujących w związki małżeńskie <i>État civil des hommes ayant contracté le mariage</i>		
			Kawaler <i>Célibataire</i>	Wdowiec <i>Veuf</i>	Rozwiedziony <i>Divorcé</i>
		1909—1912 przeciętna roczna <i>moyenne annuelle</i>			
Panna <i>Fille</i>	W. Ks. Poznańskie		91,0	8,7	0,3
	<i>Grand Duché de Posen</i>				
	Prusy Zachodnie	" "	91,7	7,7	0,6
	<i>Prusse Occidentale</i>				
Wdowa <i>Veuve</i>	W. Ks. Poznańskie	" "	46,4	52,4	1,2
	<i>Grand Duché de Posen</i>				
	Prusy Zachodnie	" "	40,6	56,9	2,5
	<i>Prusse Occidentale</i>				
Rozwiedz. <i>Divorcée</i>	W. Ks. Poznańskie	" "	57,7	30,8	11,5
	<i>Grand Duché de Posen</i>				
	Prusy Zachodnie	" "	53,2	31,9	14,9
	<i>Prusse Occidentale</i>				
Woj. zachodnie — <i>Dép. de l'ouest</i>					
Panna — <i>Fille</i>		1920	91,6	8,1	0,3
" "		1921	92,1	7,6	0,3
" "		1922	92,0	7,7	0,3
" "		1923	91,6	8,1	0,3
" "		1924	91,0	8,6	0,4
" "		1925	90,9	8,8	0,3
Wdowa — <i>Veuve</i>		1920	69,4	29,8	0,8
" "		1921	67,5	31,8	0,7
" "		1922	60,7	38,6	0,7
" "		1923	57,1	42,2	0,7
" "		1924	54,0	45,3	0,7
" "		1925	53,4	45,2	1,4
Rozwiedziona — <i>Divorcée</i>		1920	74,8	19,5	5,7
" "		1921	79,5	12,5	8,0
" "		1922	61,5	28,6	9,9
" "		1923	62,1	26,4	11,5
" "		1924	69,6	17,7	12,7
" "		1925	70,4	21,1	8,5

Stan cywilny mężczyzn, wstępujących w związki małżeńskie État civil des hommes ayant contracté le mariage	Lata Années	Stan cywilny kobiet, wstępujących w związki małżeńskie État civil des femmes ayant contracté le mariage		
		Panna Fille	Wdowa Veuve	Rozwiedziona Divorcée
Woj. zachodnie i śląskie—Dép. de l'ouest et de Silésie				
Kawaler — Célibataire	1923	95,4	4,3	0,3
" "	1924	96,0	3,7	0,3
" "	1925	96,8	2,8	0,4
Wdowiec — Veuf	1923	71,8	27,4	0,8
" "	1924	74,7	24,5	0,8
" "	1925	79,0	20,1	0,9
Rozwiedziony — Divorcé	1923	72,3	16,4	11,3
" "	1924	75,1	14,8	10,1
" "	1925	77,9	14,1	8,0

(dok.—fin)

(dok.—*fin*)

Stan cywilny kobiet, wstępujących w związki małżeńskie <i>État civil des femmes ayant contracté le mariage</i>	Lata <i>Années</i>	Stan cywilny mężczyzn, wstępujących w związki małżeńskie <i>État civil des hommes ayant contracté le mariage</i>		
		Kawaler <i>Célibataire</i>	Wdowiec <i>Veuf</i>	Rozwiedziony <i>Divorcé</i>
Woj. zachodnie i śląskie — <i>Dép. de l'ouest et de Silésie</i>				
Panna — <i>Fille</i>	1923	91,8	7,8	0,4
" "	1924	91,3	8,3	0,4
" "	1925	90,9	8,6	0,5
Wdowa — <i>Veuve</i>	1923	57,4	41,4	1,2
" "	1924	55,4	43,3	1,3
" "	1925	53,5	44,7	1,8
Rozwiedziona — <i>Divorcée</i>	1923	66,7	20,3	13,0
" "	1924	71,3	17,1	11,6
" "	1925	71,6	18,7	9,7

Tablica nastęrcza wnioski następujące:

1) Zarówno mężczyźni jak i kobiety niezależnie od swego stanu cywilnego najczęściej żenią się z osobami stanu wolnego.

2) Poza tem stosunkowo największe ciążenie ku sobie wykazują osoby jednakowego stanu cywilnego. Tak na przykład, z pośród małżeństw kawalerów przypada znacznie ponad 90 % na małżeństwa zawarte z pannami i bardzo nieznaczny odsetek na małżeństwa z wdowami; natomiast z małżeństw, zawartych przez wdowców, na małżeństwa z pannami przypada w poszczególnych latach tylko 68—80 %, na małżeństwa z wdowami 19—31 %. Szczególniej widoczne jest ciążenie ku sobie rozwiedzionych.

3) Jeżeli chodzi o osoby różnego stanu cywilnego, to częstsze są małżeństwa pomiędzy osobami stanu wdowiego, a rozwiedzionymi i odwrotnie, aniżeli pomiędzy osobami stanu wolnego z owdowiałymi i rozwiedzionymi.

4) Niektóre kombinacje stanu cywilnego wykazują wielkie odchylenia od okresu przedwojennego, oraz znaczne zmiany w latach powojennych. Należą tu przedewszystkiem małżeństwa kawalerów z wdowami. W większości grup uwidacznia się dążność do powrotu do stosunków przedwojennych.

Statystyka wyznaniowa nowożeńców w województwach, które są przedmiotem obecnych rozważań, dostarcza dobrego materiału do zobrazowania stosunków wobec istnienia ślubów cywilnych, które pozwalają na swobodne kształtowanie się stosunków pod względem wyznaniowym. Dla trzech głównych wyznań najliczniej występujących ułożyliśmy tablicę, obejmującą trzy województwa. Trzeba zaznaczyć, że na obszarze sprawozdawczym wyznanie rzymsko-katolickie prawie zawsze oznacza narodowość polską, wyznanie zaś ewangelickie prawie zawsze narodowość niemiecką. Nie dotyczy ta uwaga tylko skrawka woj. śląskiego, mianowicie Śląska Cieszyńskiego, gdzie znaczna część ewangelików należy do narodowości polskiej.

Małżeństwa pod względem wyznania nowożeńców — w odsetkach

Les mariages d'après le culte des mariés—en pourcentages

1923—1925

1923

Wyznanie	Rzymsko-katolickie <i>Cathol.-romain</i>			Ewangelickie <i>Évangélique</i>			Mojżeszowe <i>Mosaïque</i>			Inne <i>Autres</i>			C u l t e
	1923	1924	1925	1923	1924	1925	1923	1924	1925	1923	1924	1925	

Woj. zachodnie i śląskie — *Dép. de l'ouest et de Silésie*

Wyznanie kobiet — *Culte des femmes*

Wyznanie mężczyzn													Culte des hommes
Rzymsko-katolickie	98,7	98,8	98,7	1,2	1,1	1,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	Cathol.-romain
Ewangelickie	12,0	12,3	10,9	87,9	87,5	88,8	0,0	0,1	—	0,1	0,1	0,3	Évangélique
Mojżeszowe	6,0	2,8	4,1	1,1	0,7	3,4	92,8	95,8	91,1	—	0,7	1,4	Mosaïque
Inne	54,5	50,0	49,6	6,1	13,9	9,7	—	—	—	39,4	36,1	40,7	Autres

Wyznanie mężczyzn — *Culte des hommes*

Wyznanie kobiet													Culte des femmes
Rzymsko-katolickie	98,9	98,8	98,8	1,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,2	Cathol.-romain
Ewangelickie	13,9	12,9	13,2	85,9	86,7	86,2	0,0	0,0	0,2	0,2	0,4	0,4	Évangélique
Mojżeszowe	5,1	3,5	9,0	0,6	1,4	—	94,3	95,1	91,0	—	—	—	Mosaïque
Inne	20,0	33,3	21,4	5,7	6,7	10,0	—	2,0	2,9	74,3	57,8	65,7	Autres

(dok. — fin)

(dok. fin)

Wyznanie	Rzymsko-katolickie <i>Cathol.-romain</i>			Ewangelickie <i>Évangélique</i>			Mojżeszowe <i>Mosaïque</i>			Inne <i>Autres</i>			<i>Culte</i>
	1923	1924	1925	1923	1924	1925	1923	1924	1925	1923	1924	1925	
Woj. poznańskie — <i>Dép. de Poznań</i>													
Wyznanie kobiet — <i>Culte des femmes</i>													
Wyznanie mężczyzn													<i>Culte des hommes</i>
Rzymsko-katolickie . . .	99,3	99,4	99,1	0,7	0,6	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	Cathol.-romain
Ewangelickie	5,3	5,6	5,7	94,5	94,2	94,1	—	0,1	—	0,2	0,1	0,2	Évangélique
Mojżeszowe	15,0	7,1	3,1	2,5	3,6	9,4	82,5	89,3	84,4	—	—	3,1	Mosaïque
Inne	71,0	54,3	58,0	6,4	11,4	4,0	—	—	—	22,6	34,3	38,0	Autres
Wyznanie mężczyzn — <i>Culte des hommes</i>													
Wyznanie kobiet													<i>Culte des femmes</i>
Rzymsko-katolickie . . .	99,3	99,3	99,2	0,5	0,5	0,5	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	0,3	Cathol.-romain
Ewangelickie	7,8	6,7	8,5	91,9	92,9	91,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	Évangélique
Mojżeszowe	10,8	3,7	18,2	—	3,7	—	89,2	92,6	81,8	—	—	—	Mosaïque
Inne	35,7	23,5	33,3	14,3	5,9	6,1	—	—	3,0	70,6	70,6	57,6	Autres
Woj. pomorskie — <i>Dép. de Pomorze</i>													
Wyznanie kobiet — <i>Culte des femmes</i>													
Wyznanie mężczyzn													<i>Culte des hommes</i>
Rzymsko-katolickie . . .	98,6	98,8	98,8	1,4	1,0	1,2	—	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	Cathol.-romain
Ewangelickie	7,1	6,4	6,2	92,9	93,2	93,0	—	—	—	—	0,4	0,8	Évangélique
Mojżeszowe	9,0	50,0	9,1	9,0	—	—	82,0	50,0	90,9	—	—	—	Mosaïque
Inne	54,2	42,9	42,9	8,3	23,8	16,7	—	—	—	37,5	33,3	40,4	Autres
Wyznanie mężczyzn — <i>Culte des hommes</i>													
Wyznanie kobiet													<i>Culte des femmes</i>
Rzymsko-katolickie . . .	99,1	99,3	99,1	0,7	0,5	0,6	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	0,3	Cathol.-romain
Ewangelickie	14,1	11,3	11,9	85,4	87,7	87,0	0,2	—	—	0,3	1,0	1,1	Évangélique
Mojżeszowe	—	66,7	9,1	—	—	—	100,0	33,3	90,9	—	—	—	Mosaïque
Inne	18,2	47,0	8,3	—	11,8	20,8	—	—	—	81,8	41,2	70,8	Autres
Woj. śląskie — <i>Dép. de Silésie</i>													
Wyznanie kobiet — <i>Culte des femmes</i>													
Wyznanie mężczyzn													<i>Culte des hommes</i>
Rzymsko-katolickie . . .	98,1	98,1	97,9	1,8	1,9	2,0	0,1	0,0	0,1	—	0,0	0,0	Cathol.-romain
Ewangelickie	28,5	28,2	27,8	71,3	71,6	72,2	0,2	0,2	—	—	—	—	Évangélique
Mojżeszowe	3,1	0,9	3,9	—	—	2,0	96,9	98,2	93,1	—	0,9	1,0	Mosaïque
Inne	9,1	50,0	42,9	—	63,5	9,5	—	—	—	93,9	43,7	47,6	Autres
Wyznanie mężczyzn — <i>Culte des hommes</i>													
Wyznanie kobiet													<i>Culte des femmes</i>
Rzymsko-katolickie . . .	97,9	97,7	97,6	2,1	2,2	2,2	0,0	—	0,1	0,0	0,1	0,1	Cathol.-romain
Ewangelickie	25,9	25,4	25,6	74,1	74,5	73,6	—	—	0,4	—	0,1	0,4	Évangélique
Mojżeszowe	3,8	1,8	5,9	0,8	0,9	—	95,4	97,3	94,1	—	—	—	Mosaïque
Inne	—	27,3	15,4	—	—	—	—	9,1	7,7	100,0	63,6	76,9	Autres

Oczywista, małżeństwa dochodzą do skutków głównie przy jednakowych wyznaniach nowożeńców. Wpływają na to nie tylko względy obyczajowo-wyznaniowe, lecz również charakter rozmieszczenia ludności pod względem wyznania. Najrygorystyczniej pod tym względem zachowują się wyznawcy religii rzymsko-katolickiej, kobiety w większym stopniu, niż mężczyźni. Jakkolwiek powyższe prawo kojarzenia się związków małżeńskich dotyczy wszystkich wyznań, to jednak nie we wszystkich przypadkach występuje z jednakowym napięciem. W wyznaniu rzymsko-katolickim sięga 99% małżeństw zawieranych przez wyznawców tej religii między sobą, w wyznaniu mojżeszowym tylko 96%, w wyznaniu zaś ewangelickim, najbardziej tolerancyjnym pod tym względem, tylko 89%. Naogół rzecz

biorąc, procentowo zawiera się sporo małżeństw mieszanych, t. j. osób różnego wyznania, np. wyznania ewangelickiego z osobami wyznania rzymsko-katolickiego; spotykają się również mieszane małżeństwa wyznania rzymsko-katolickiego i ewangelickiego z mojżeszowym. Spory odsetek wyznawców religii mojżeszowej kojarzy się w związkach małżeńskich z wyznawcami innych wyznań, niewymienionych tutaj z racji małej liczebności.

Dla porównania ze stosunkami z okresu przedwojennego przytoczymy niżej analogiczne zestawienie, oparte na przeciętnych rocznych z lat 1909—1912, obliczone dla Wielkiego Księstwa Poznańskiego, Prus Zachodnich i Górnego Śląska z osobna.

Małżeństwa pod względem wyznania nowożeńców — w odsetkach
Les mariages d'après le culte des mariés — en pourcentages

1909—1912

Wyznanie — <i>Culte</i>	Wielkie Księstwo Poznańskie <i>Grand Duché de Posen</i>				Prusy Zachodnie <i>Prusse Occidentale</i>				Górny Śląsk <i>Haute Silésie</i>			
	Rzym- sko- katol. <i>Cathol. romain</i>	Ewang. <i>Évan- gélisque</i>	Mojż. <i>Mosaï- que</i>	Inne <i>Autre</i>	Rzym- sko- katol. <i>Cathol. romain</i>	Ewang. <i>Évan- gélisque</i>	Mojż. <i>Mosaï- que</i>	Inne <i>Autre</i>	Rzym- sko- katol. <i>Cathol. romain</i>	Ewang. <i>Évan- gélisque</i>	Mojż. <i>Mosaï- que</i>	Inne <i>Autre</i>
Wyznanie mężczyzn <i>Culte des hommes</i>	Wyznanie kobiet — <i>Culte des femmes</i>											
Rz.-katolickie— <i>Cathol.-romain</i>	98,1	1,9	—	—	94,2	5,8	0,0	0,0	98,4	1,6	0,0	0,0
Ewangelickie— <i>Évangélique</i>	5,1	94,8	0,0	0,1	7,7	91,7	0,0	0,6	32,6	66,9	0,2	0,3
Mojżeszowe— <i>Mosaïque</i>	—	0,9	99,1	—	1,2	2,5	96,3	—	0,8	1,6	97,6	—
Inne— <i>Autre</i>	6,3	25,0	—	68,7	2,8	22,9	—	74,3	25,0	37,5	—	37,5
Wyznanie kobiet <i>Culte des femmes</i>	Wyznanie mężczyzn — <i>Culte des hommes</i>											
Rz.-katolickie— <i>Cathol.-romain</i>	97,5	2,5	—	0,0	92,8	7,2	0,0	0,0	96,9	3,1	0,0	0,0
Ewangelickie— <i>Évangélique</i>	4,0	95,9	0,0	0,1	6,2	93,3	0,0	0,5	19,6	79,9	0,2	0,3
Mojżeszowe— <i>Mosaïque</i>	—	0,9	99,1	—	2,4	3,6	94,0	—	3,1	2,3	94,6	—
Inne— <i>Autre</i>	—	26,7	—	73,3	1,7	29,7	—	68,6	12,5	50,0	—	37,5

Zestawiając powyższą tablicę z poprzednią, dostrzegamy znaczne odchylenia, które świadczą, iż po wojnie stosunki znacznie się zmieniły. Charakter zmian dowodzi, iż przed wojną wyznanie rzymsko-katolickie dawało więcej ślubów mieszanych niż obecnie, że wyznanie ewangelickie natomiast daje więcej ślubów mieszanych po wojnie, niż to miało miejsce przed wojną. Częściej też zachodziły przed wojną śluby mieszane w wyznaniu mojżeszowym.

Należy jednak zauważyć, że możność zawarcia małżeństw mieszanych jest tem większa, im liczniejsza jest grupa ludności różna wyznaniowo od osoby wstępującej w związku małżeńskie. Innymi słowy prawdopodobieństwo, że osoba wyznania rzymsko-katolickiego zawrze małżeństwo z osobą wyznania ewangelickiego, jest u nas mniejsze, niż

prawdopodobieństwo przeciwne, że osoba wyznania ewangelickiego zawrze małżeństwo z osobą wyznania rzymsko-katolickiego. Ponieważ odsetek ewangelików w woj. zachodnich zmniejszył się bardzo znacznie w porównaniu z okresem przedwojennym, szanse zawarcia małżeństwa mieszanego zmniejszyły się dla rzymskich katolików, a wzrosły dla ewangelików.

Nim zakończymy analizę zagadnienia wyznaniowego w statystyce małżeństw, zobaczymy jeszcze, jak się układały stosunki wyznaniowe nowożeńców w związku z wiekiem. Ze względu na trudności techniczne oraz w celu uniknięcia przeładowania analizy, zatrzymaliśmy się tylko na danych za jeden rok, mianowicie 1925, jako ostatni w okresie sprawozdawczym. Sporządziliśmy tablicę następującą:

Odsetki nowożeńców według wyznania w stosunku do wieku
Proportions des mariés suivant le culte et par rapport à l'âge

1925

Grupy wieku nowożeńców <i>Groupes d'âge des mariés</i>	Wyznanie — <i>Culte</i>							
	Mężczyzn — <i>Hommes</i>				Kobiet — <i>Femmes</i>			
	rz.-katol. <i>cathol.- romain</i>	ewang. <i>évan- gélisque</i>	mojż. <i>mosaïque</i>	inne <i>autre</i>	rz.-katol. <i>cathol.- romain</i>	ewang. <i>évan- gélisque</i>	mojż. <i>mosaïque</i>	inne <i>autre</i>
Ogółem nowożeńców <i>Total des mariés</i>	25 605	2 325	145	113	25 578	2 395	145	70
Na poszczególne grupy wieku przypada w odsetkach: <i>Proportions pour cent des groupes d'âge énumérés:</i>								
19 lat i mniej— <i>ans et moins</i>	0,4	0,2	—	—	11,8	7,9	3,4	8,6
20—24	36,9	22,4	10,3	25,7	48,8	42,9	31,7	34,3
25—29	37,2	34,7	40,0	34,5	24,9	27,4	39,3	30,0
30—34	12,2	18,8	26,9	12,4	8,6	11,7	16,6	11,4
35—39	5,2	8,5	6,2	10,6	3,0	4,5	6,9	12,9
40—49	4,4	7,4	13,1	11,5	2,0	3,7	1,4	2,8
50—59	2,2	4,3	1,4	5,3	0,6	1,4	0,7	—
60—69	1,1	3,1	1,4	—	0,2	0,3	—	—
70 i więcej— <i>et plus</i>	0,3	0,6	0,7	—	0,0	0,0	—	—
Niewiadomy— <i>Inconnu</i>	0,1	—	—	—	0,1	0,1	—	—

Że kobiety wstępują w związki w wieku młodszym niż mężczyźni, znane jest z analizy wieku średniego nowożeńców; tutaj uderzające jest, że rzymscy katolicy, a zatem przeważnie Polacy, zawierają związki małżeńskie w wieku młodszym w porównaniu z pozostałymi wyznaniem. Odnosi się to nie tylko do mężczyzn, lecz również i do kobiet. W wieku do lat 30 nowożeńcy stanowią w odsetkach:

Wyznanie nowożeńców	Mężczyźni	Kobiety
Rz. katolickie	74,5	85,5
Ewangelickie	57,3	78,2
Mojżeszowe	50,3	74,4

Wbrew powszechnemu zdaniu, wyznawcy religii mojżeszowej wstępują w związki małżeńskie na obszarze sprawozdawczym w wieku późniejszym. Musimy przyjąć ten fakt do wiadomości bez wyciągania zeń wniosków, gdyż wynik powyższy mógł powstać przypadkowo na tle małych liczb, reprezentujących to wyznanie w statystyce małżeństw w woj. zachodnich i śląskiem.

Dla zanalizowania małżeństw według miesięcy obliczyliśmy średnie dzienne dla woj. zachodnich i śląskiego na 3 lata, mianowicie od 1923 do 1925. Otrzymane średnie arytmetyczne oraz wskaźniki ujęto w tablicy następującej:

Małżeństwa według miesięcy — Mariages contractés par mois

1923—1925

Miesiące	Dziennie <i>Par jour</i>	Wskaźniki <i>Indices</i>	Dziennie <i>Par jour</i>	Wskaźniki <i>Indices</i>	<i>Mois</i>
	Woj. poznańskie i pomorskie <i>Dép. de Poznań et de Pomorze</i>		Woj. śląskie—Dép. de Silésie		
Przeciętna roczna	58	100	24	100	Moyenne annuelle
Styczeń	69	119	17	71	Janvier
Luty	95	164	67	279	Février
Marzec	18	31	6	25	Mars
Kwiecień	56	97	11	46	Avril
Maj	53	91	30	125	Mai
Czerwiec	59	102	27	113	Juin
Lipiec	43	74	19	79	Juillet
Sierpień	37	64	21	88	Août
Wrzesień	59	102	28	117	Septembre
Październik	75	129	47	196	Octobre
Listopad	112	193	51	213	Novembre
Grudzień	21	36	2	8	Décembre

Przy rozpatrywaniu wskaźników dostrzegamy, że maksimum zawieranych małżeństw w woj. poznańskim i pomorskim przypada w miesiącu listopadzie, następnie w lutym, minimum zaś w marcu i grudniu; poczesne miejsce zajmuje miesiąc październik i styczeń, a więc fala wysokiego natężenia tego zjawiska przechodzi przez miesiące październik, listopad, styczeń i luty. Wyłom stanowi tylko miesiąc grudzień o niskim stanie natężenia zawierania małżeństw.

Inaczej kształtowało się natężenie małżeństw w woj. śląskiem. Maksimum przypada w miesiącu lutym, listopad w tym zakresie zajmuje drugie miejsce; bardzo zbliżone do tego miejsce zajmuje bardzo małe natężenie w zawieraniu małżeństw, dając wyniki o wiele niższe, niż przeciętna roczna.

Na kształtowanie się natężenia zawierania małżeństw niewątpliwie wpływa czynnik religijny w sposób decydujący, ponieważ liczba małżeństw opuszcza się do minimum właśnie

w okresach postu, mianowicie w grudniu podczas adwentu oraz w marcu podczas wielkiego postu. Podobne zjawisko dostrzegamy również w woj. śląskiem z tą tylko różnicą, iż minimalna liczba zawieranych małżeństw występuje w okresach postów jeszcze z większym natężeniem.

Wychodząc z założenia, że na natężenie małżeństw w poszczególnych miesiącach oddziałują liczne czynniki w tej liczbie natury religijnej możemy dokonać rachunku, który pozwoli wyeliminować z obserwacji do pewnego stopnia czynnik religijny. Otóż niewątpliwie część małżeństw, zawieranych w październiku i listopadzie, byłaby zawarta w grudniu, a część małżeństw z gremjalnie zawieranych w lutym, byłaby zawarta w marcu, gdyby nie przeszkody natury religijnej. Ponieważ posty przypadają na koniec pierwszego i czwartego kwartału, obliczymy zatem przeciętne kwartalnie; stosując się do kwartałów kalendarzowych, otrzymamy wyniki następujące.

Małżeństwa według kwartałów — Mariages contractés par trimestre

1923—1925

Kwartały	Dziennie <i>Par jour</i>	Wskaźniki <i>Indices</i>	Dziennie <i>Par jour</i>	Wskaźniki <i>Indices</i>	Trimestres
	Woj. poznańskie i pomorskie <i>Dép. de Poznań et de Pomorze</i>		Woj. śląskie — Dép. de Silésie		
Przeciętna roczna	58	100	24	100.0	Moyenne annuelle
kwartał I	59	102	29	120,8	trimestre I
" II	56	97	23	95,8	" II
" III	46	79	23	95,8	" III
" IV	69	114	31	129,2	" IV

Wyniki powyższe dowodzą, że maksimum natężenia zawierania małżeństw przypada na czwarty kwartał, czyli na okres zaraz po zbiorach, następnie na pierwszy kwartał t. j. przed rozpoczęciem roku gospodarczego; kwartały zaś drugi i trzeci ujawniają minimum natężenia. Zresztą, ujawnione stosunki są już znane w statystyce.

Urodzenia

Do analizy urodzeń według miesięcy obliczyliśmy przeciętną dzienną dla każdego miesiąca za trzy lata od 1923 do 1925 dla woj. zachodnich oraz dla woj. śląskiego¹. Uwzględniono przy tem przeciętne dla każdego roku z osobna. Na podstawie tych danych obliczono wskaźniki w stosunku do przeciętnej dla całego roku, które podajemy niżej w tablicy, uwidoczniającej stosunkowe wartości urodzeń według miesięcy.

Wskaźniki urodzeń w poszczególnych miesiącach — Indices des naissances par mois

1923—1925

Miesiące <i>Mois</i>	Wiel. Ks. Poznańskie i Prusy Zachodnie <i>Grand Duché de Posen et Prusse Occidentale</i> 1909—1912	Woj. poznańskie i pomorskie <i>Dép. de Poznań et de Pomorze</i>				Górny Śląsk <i>Haute Silésie</i> 1909—1912	Woj. śląskie — Dép. de Silésie			
		1923—1925	1923	1924	1925		1923—1925	1923	1924	1925
I—XII	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
I	101,9	105,2	108,1	108,1	101,1	100,1	107,2	87,3	106,0	108,3
II	103,6	110,0	110,3	113,1	108,1	101,4	110,6	96,4	107,8	117,4
III	100,6	111,5	111,0	113,5	111,8	101,5	109,6	94,6	106,0	112,8
IV	100,9	105,6	102,6	104,6	110,3	98,8	105,6	103,6	101,8	110,1
V	97,2	101,5	101,5	98,8	104,4	96,9	106,1	105,4	105,2	107,3
VI	95,8	92,6	91,2	93,5	95,0	98,1	98,4	118,0	102,6	94,5
VII	97,5	93,7	93,8	91,5	96,0	100,2	97,8	102,7	98,3	97,2
VIII	99,8	95,2	97,8	92,7	96,0	102,3	93,0	101,8	94,0	91,7
IX	107,5	98,9	100,7	99,6	96,3	106,2	94,0	97,3	94,0	93,6
X	100,7	91,4	92,3	91,5	90,8	101,4	87,0	97,3	87,1	87,2
XI	98,9	94,4	94,1	96,2	93,7	97,5	93,5	100,0	96,6	89,9
XII	96,0	98,9	97,1	99,6	100,4	95,9	95,7	95,5	96,6	94,5

Analizując przeciętną za lata 1923—1925, konstatujemy maksimum urodzeń w marcu, minimum zaś w październiku. Stosunkowo wysokie wskaźniki dostrzegamy potem w miesiącach styczniu, lutym i kwietniu, a nawet w maju w mniejszym jeno stopniu. Pozostałe siedem miesięcy posiadają niższe od przeciętnej wskaźniki urodzeń. Bardzo słabo zaznacza się drugorzędne maksimum we wrześniu.

Dla porównania z okresem przedwojennym skorzystamy z danych za lata 1909—1912, odnoszących się do obszaru, z którego powstały nasze województwa zachodnie. Otóż

według średnich dla żywo urodzonych za ten czas maksimum urodzeń przypadało na miesiąc wrzesień; po wojnie tego zjawiska nie konstatujemy. Prócz maksimum urodzeń we wrześniu przed wojną obserwowano jeszcze drugie maksimum w styczniu i lutym. Po wojnie więc jedno maksimum urodzeń miało miejsce we wrześniu znikło prawie całkowicie, drugie uwidoczniło się o wiele silniej i z lutego przesunęło się na marzec. Nastąpiło skupienie większej ilości urodzeń w pięciu pierwszych miesiącach roku, odpowiadających miesiącom poczęcia: kwiecień—sierpień, czyli okresowi wiosny i lata.

¹ W Kwartalniku Statystycznym ogłoszono dane jedynie dla r. 1925. Wskaźniki dla r. 1923 i 1924 obliczono według rękopisu.

¹ Dans la Revue Trimestrielle de Statistique sont publiées seulement les données pour l'an 1925. Les indices pour les années 1923 et 1924 sont calculés d'après le manuscrit.

Należy jednak zauważyć, że niejednorodność tendencji, ujawniona w wskaźnikach dla poszczególnych lat, dowodzi, iż stosunkowa liczba urodzeń w poszczególnych miesiącach nie należy bynajmniej do wartości o bardzo stałym charakterze.

W woj. śląskiem wskaźnik w roku 1923 kształtuje się zupełnie nieprawidłowo, zwłaszcza w pierwszej połowie roku, co niewątpliwie przypisać należy wpływowi wypadków politycznych na tym terenie w roku 1922. Przeciętną obliczono wobec tego tylko z lat 1924 i 1925. Otrzymany szereg ma przebieg analogiczny do szeregu dla województw zachodnich; zanik wrzesniowego maksimum uwydatnił się jeszcze wyraźniej aniżeli w województwach zachodnich.

W każdym razie zmiana natężenia urodzeń w poszczególnych miesiącach w porównaniu z okresem przedwojennym jest bardzo charakterystyczna.

Kwestja odsetka dzieci nieślubnych jest nader interesująca wogóle, szczególnie zaś wobec powszechnego przeświadczenia co do upadku moralności po wojnie. Jakkolwiek odsetek dzieci nieślubnych nie może być uważany za niezbity wykładnik stanu moralności, to jednak jest on do pewnego stopnia punktem orientacyjnym w tym zakresie. Wskutek tego poddamy analizie dane, dotyczące odsetka dzieci nieślubnych. Ponieważ zgóry jest wiadomo, że inny odsetek jest wśród żywo urodzonych, inny natomiast wśród martwo urodzonych, uwzględniliśmy w zestawieniu te czynniki. Tablica pierwsza obejmuje woj. poznańskie i pomorskie za pięć lat i dotyczy tylko dzieci żywo urodzonych, druga zaś obejmuje powyższe województwa za trzy lata i dotyczy dzieci żywo i martwo urodzonych. W zestawieniach uwzględniliśmy również pewną specyfikację według wielkości skupień ludzkich.

Tablice mają wygląd następujący:

Odsetek dzieci nieślubnych wśród urodzeń żywych
Proportions des enfants illégitimes pour cent des naissances vivantes

1921—1925

Wyszczególnienie	1921	1922	1923	1924	1925	Spécification
Woj. poznańskie i pomorskie — Dép. de Poznań et de Silésie						
Ogółem	7,5	7,2	7,5	7,8	8,9	Total
Miasta powyżej 25 000 mieszkańców	15,2	13,0	12,9	12,6	15,0	Villes ayant plus de 25 000 habitants
Miasta poniżej 25 000 mieszkańców	7,3	7,3	7,9	7,9	8,4	Villes ayant moins de 25 000 habitants
Gminy wiejskie	6,0	6,1	6,4	6,8	8,3	Communes rurales
Woj. poznańskie	7,5	7,4	7,6	7,7	8,7	Dép. de Poznań
" pomorskie	7,5	6,9	7,4	7,8	9,3	" " Pomorze

Odsetek dzieci nieślubnych wśród urodzeń żywych i martwych
Proportions des enfants illégitimes pour cent des naissances vivantes et des mort nés

1923—1925

1923—1925										
Wyszczególnienie	Wszystkie urodzenia Total des naissances			Urodzenia żywe Naissances vivantes			Urodzenia martwe Mort-nés			Spécification
	1923	1924	1925	1923	1924	1925	1923	1924	1925	
Woj. zachodnie i śląskie — Dép. de l'ouest et de Silésie										
Ogółem	7,3	7,5	8,7	7,1	7,4	8,5	15,0	14,6	16,2	Total
Miasta powyżej 25 000 mieszkańców	11,5	12,0	13,9	11,1	11,2	13,7	25,1	20,4	23,7	Villes ayant plus de 25 000 habitants
Miasta poniżej 25 000 mieszkańców	8,2	8,2	8,8	7,9	8,0	8,6	18,2	16,0	17,9	Villes ayant moins de 25 000 habitants
Gminy wiejskie	6,2	6,6	7,5	6,1	6,5	7,3	11,1	12,4	13,6	Communes rurales
Woj. poznańskie	7,8	7,9	8,9	7,6	7,7	8,7	15,6	12,5	15,1	Dép. de Poznań
" pomorskie	7,6	7,9	9,5	7,4	7,8	9,3	14,2	15,5	19,6	" de Pomorze
" śląskie	6,2	6,7	7,5	6,0	6,5	7,4	14,6	17,2	15,4	" de Silésie

Przed wojną, w latach 1909—1912 przeciętnie, odsetek dzieci nieślubnych wynosił w W. Ks. Poznańskim 5,2, w Prusach Zachodnich 6,8, na Górnym Śląsku 5,4.

Wystarczy teraz proste zestawienie przytoczonych dat statystycznych do zrozumienia wydatnych zmian, jakie zaszły po wojnie w tym zakresie. Przedewszystkiem możemy skonstatować wzrost odsetków nieślubnych dzieci na całej linii. Gdy przed wojną na obszarach obecnych województw zachodnich, odsetek urodzeń żywych dzieci nieślubnych wynosił 5,9, dzisiaj mamy od 7,2 do 8,9, gdy na obszarze W. Ks. Poznańskiego przed wojną takich dzieci było 5,2, po wojnie mamy w woj. poznańskim od 7,4 do 8,7; przed wojną w Prusach Zachodnich mieliśmy 6,8 dzieci nieślubnych po wojnie mamy w woj. pomorskim od 6,9 do 9,3, przed wojną na Górnym Śląsku zarejestrowano 5,4 urodzeń żywych dzieci nieślubnych, po wojnie mamy od 6,0 do 7,4. Dla dzieci martwo urodzonych

nie posiadamy rozporządzalnych danych porównawczych.

Procentowo urodzenia dzieci nieślubnych wzrastają wraz z wzrostem wielkości miejsc zaludnionych. Ten charakterystyczny objaw uwidatnia się w trzech grupach, podanych w tablicach. W miastach powyżej 25 000 mieszkańców odsetek dzieci nieślubnych jest prawie dwakroć większy, niż w gminach wiejskich. Najmniejszy odsetek dzieci nieślubnych spotykamy w gminach wiejskich, pośrednie miejsce zajmują miasta poniżej 25 000 mieszkańców.

Przy porównaniu danych wojewódzkich, najmniejszy odsetek dzieci nieślubnych spotykamy w woj. śląskim; województwa poznańskie i pomorskie po wojnie w tym zakresie znajdują się prawie na jednym poziomie z minimalną jeno przewagą woj. pomorskiego.

Stosunek martwo urodzonych do ogólnej liczby urodzeń przedstawiamy na zestawieniu następującem:

Odsetek dzieci martwo urodzonych — Proportions des mort-nés

Wyszczególnienie	1923	1924	1925	Spécification
Woj. zachodnie i śląskie — Dép. de l'ouest et de Silésie				
Ogółem	2,2	2,2	2,3	Total
Miasta powyżej 25 000 mieszkańców	2,9	2,8	2,7	Villes ayant plus de 25 000 habitants
Miasta poniżej 25 000 mieszkańców	2,5	2,7	2,7	Villes ayant moins de 25 000 habitants
Gminy wiejskie	2,2	2,0	2,2	Communes rurales
Woj. poznańskie	2,4	2,3	2,5	Dép. de Poznań
„ pomorskie	2,2	2,1	2,1	„ „ Pomorze
„ śląskie	1,9	2,1	2,2	„ „ Silésie

Odsetek dzieci martwo urodzonych należy do zjawisk statecznych, nie ulegających większym zmianom w krótkim okresie czasu, w ciągu bowiem trzech lat nie doznał prawie żadnych zmian. Jeśli jednak porównamy stan powojenny z przedwojennym, to dostrzeżemy już poważne zmiany: oto odsetek martwo urodzonych wynosił średnio w latach 1909—1912 na obszarze:

Wielkiego Ks. Poznańskiego —	3,0
Prus Zachodnich —	2,6
Górnego Śląska —	2,1

Konkludujemy tedy, że po wojnie odsetek martwo urodzonych dzieci zmniejszył się w porównaniu ze stanem przedwojennym.

Odsetek martwo urodzonych wzrasta wraz ze wzrostem skupień ludzkich, a zatem w większych miastach jest najwyższy, w średnich i małych niższy, w gminach zaś wiejskich najniższy. W porównaniu danych wojewódzkich konstatujemy najwyższy odsetek w woj. poznańskim, najniższy w śląskim.

Urodzenia martwych dzieci w stosunku do ich stanu prawnego przedstawione zostały na tablicy następującej:

Odsetek dzieci martwo urodzonych pod względem stanu prawnego
Proportions des mort-nés d'après leur état juridique

1923—1925

Proportions des mort-nés d'après leur état juridique							1923	1925
Wyszczególnienie	Ślubne — <i>Légitimes</i>			Nieślubne — <i>Illégitimes</i>			<i>Spécification</i>	
	1923	1924	1925	1923	1924	1925		
Woj. zachodnie i śląskie — <i>Dép. de l'ouest et de Silésie</i>								
Ogółem	2,0	2,0	2,1	4,6	4,2	4,4	Total	
Miasta powyżej 25 000 mieszkańców	2,5	2,5	2,7	6,3	5,0	5,2	Villes ayant plus de 25 000 habitants	
Miasta poniżej 25 000 mieszkańców	2,2	2,5	2,5	5,6	5,2	5,6	Villes ayant moins de 25 000 habitants	
Gminy wiejskie	1,9	1,8	2,0	3,6	3,6	3,9	Communes rurales	
Woj. poznańskie	2,2	2,2	2,4	4,8	3,7	4,3	Dép. de Poznań	
" pomorskie	2,0	1,9	1,9	4,1	4,0	4,4	" " Pomorze	
" śląskie	1,8	1,8	2,0	4,6	5,3	4,5	" " Silésie	

Wśród dzieci nieślubnych odsetek martwo urodzonych jest przeszło dwakroć wyższy, niż wśród dzieci ślubnych. Stosunek ten z małymi odchyleniami ujawnia się w każdej grupie miejscowości i to w ciągu kilku lat, co dobitnie przemawia za statecznością tego zjawiska. Odsetek martwych wśród dzieci ślubnych najwyższy jest w województwie poznańskim, nieco niższy w pomorskim i śląskim. Odsetki martwo urodzonych wśród dzieci nieślubnych w poszczególnych województwach ulegają dużym wahaniom w czasie.

wództwach ulegają dużym wahaniom w czasie.

Do analizy wieku rodziców noworodków zastosowaliśmy, jak wyżej co do wieku nowożeńców, wartość środkową ze względu na niemożliwość ścisłego wyliczenia wartości średniej arytmetycznej. W przytoczonym niżej zestawieniu podajemy te wartości dla ojca i matki dzieci ślubnych oraz matki dzieci nieślubnych za trzy lata 1923, 1924 i 1925, obejmujące trzy województwa.

Wiek środkowy rodziców — La médiane de l'âge des parents

1923—1925

1923—1925

Wyszczególnienie	Ślubne — <i>Légitimes</i>						Nieślubne— <i>Illégitimes</i>			Spécification
	Wiek ojca <i>Âge du père</i>			Wiek matki <i>Âge de la mère</i>			Wiek matki <i>Âge de la mère</i>			
	1923	1924	1925	1923	1924	1925	1923	1924	1925	
Woj. zachodnie i śląskie — <i>Dép. de l'ouest et de Silésie</i>										
Ogółem	33,5	32,9	33,2	29,5	29,4	29,6	24,0	23,8	23,7	Total
Miasta powyżej 25 000 mieszkańców	31,9	30,0	32,2	27,2	27,8	28,7	24,0	23,9	23,7	Villes ayant plus de 25 000 habitants
Miasta poniżej 25 000 mieszkańców	33,1	32,9	33,2	29,3	29,1	29,4	24,2	24,1	23,9	Villes ayant moins de 25 000 habitants
Gminy wiejskie	34,0	33,2	33,4	29,9	29,8	29,8	23,9	23,8	23,7	Communes rurales
Woj. poznańskie	33,6	33,5	33,5	29,7	29,5	29,8	24,1	24,0	24,0	Dép. de Poznań
" pomorskie	34,6	33,3	33,9	30,0	30,0	30,1	23,8	23,8	23,7	" de Pomorze
" śląskie	31,8	31,5	32,3	28,5	28,6	29,0	23,9	23,6	23,4	" de Silésie

Wiek środkowy ojca mieścił się w granicach od 32,9 do 33,5 lat, czyli ulegał stosunkowo nieznacznym wahaniom. Charakterystyczne jest, że wiek środkowy ojca, jak zresztą i matki, zmniejsza się w przeciwstawieniu do wielkości skupień ludzkich, czyli w miastach poniżej 25 000 mieszkańców był mniejszy, niż w gminach wiejskich, a w miastach ponad 25 000 mieszkańców jeszcze mniejszy. Zjawisko to nabiera znaczenia

zwłaszcza w związku z odwrotnym kształtowaniem się wieku środkowego nowożeńców.

Przy porównaniu danych wojewódzkich dostrzegamy najniższy wiek środkowy ojców w woj. śląskim, w pomorskim nieco wyższy, niż w poznańskim, co niewątpliwie znajduje się w ścisłym związku przyczynowym z analogicznym kształtowaniem się wieku środkowego nowożeńców.

Wiek środkowy matek dzieci ślubnych

kształtował się analogicznie do ojców, z tą chyba różnicą, iż wahania w poszczególnych latach były bez porównania mniejsze. Matki są naogół o 3 do 4 lat młodsze od ojców. Zbliżony stosunek występuje we wszystkich grupach.

W porównaniu z wiekiem średnim matek dzieci ślubnych, wiek średniowy matek dzieci nieślubnych jest niższy przeszło o 5 lat. Procentowy udział matek w urodzeniach, w zależności od wieku, podajemy niżej dla dzieci ślubnych i nieślubnych.

Wiek matek w odsetkach ogólnej liczby matek
L'âge des mères en proportion pour cent du total des mères

Przeciętna 1923—1925

Moyenne des années 1923—1925

Wyszczególnienie	Ogółem Total	19 i mniej 19 ans et moins	20—24	25—29	30—34	35—39	40—49	50 i wyżej 50 et plus	Spécification
Woj. zachodnie i śląskie — Dép. de l'ouest et de Silésie									
Urodzenia ślubne — Naissances légitimes									
Ogółem	100,0	1,8	19,6	28,6	22,0	15,0	7,2	0,0	Total
Miasta powyżej 25 000 mieszkańców	100,0	3,0	23,0	31,0	20,6	11,2	4,0	—	Villes ayant plus de 25 000 habitants
Miasta poniżej 25 000 mieszkańców	100,0	1,6	19,1	28,3	22,1	15,6	7,7	—	Villes ayant moins de 25 000 habitants
Woj. poznańskie	100,0	1,6	18,9	30,4	23,3	15,9	7,9	0,1	Dép. de Poznań
„ pomorskie	100,0	1,4	18,4	29,1	23,8	17,1	8,2	0,1	„ „ Pomorze
„ śląskie	100,0	2,3	21,6	25,7	18,4	11,8	5,1	0,0	„ „ Silésie
Urodzenia nieślubne — Naissances illégitimes									
Ogółem	100,0	13,1	44,7	22,7	9,1	3,9	1,2	0,0	Total
Miasta powyżej 25 000 mieszkańców	100,0	14,1	43,6	23,9	9,3	3,0	1,0	—	Villes ayant plus de 25 000 habitants
Miasta poniżej 25 000 mieszkańców	100,0	12,8	44,9	22,5	9,0	4,2	1,3	0,0	Villes ayant moins de 25 000 habitants
Woj. poznańskie	100,0	12,0	45,9	25,4	9,4	3,9	1,3	0,0	Dép. de Poznań
„ pomorskie	100,0	13,1	47,4	23,0	8,7	3,7	1,1	—	„ „ Pomorze
„ śląskie	100,0	15,0	39,7	17,4	8,7	4,2	1,3	—	„ „ Silésie

Na podstawie powyższego zestawienia możemy skonstatować, że liczba mężatek, rodzących w wieku do lat 19, jest nieznaczna, co jest zrozumiałe wobec małej ilości mężatek w tym wieku. Poczesne już miejsce zajmuje druga grupa, lecz dominujące, niewątpliwie typowe miejsce zajmuje trzecia grupa, t. j. w wieku od 25 do 29 lat. Urodzenia w wieku do lat 30 stanowią przeszło połowę wszystkich, w wieku do lat 40 stanowią 90% wszystkich. W dużych miastach większy udział w urodzeniach biorą kobiety młodsze, w gminach wiejskich natomiast kobiety starsze. O ile między woj. poznańskim a pomorskim w tym zakresie trudno doszukać się rozbieżności, o tyle woj. śląskie ujawnia stosunki odmienne. W tem właśnie województwie mamy do czynienia z większym udziałem w urodzeniach kobiet młodszych. Zjawisko to częściowo łączy się ze skonstatowanym wyżej niższym wiekiem nowożeńców w tem województwie. Większy udział kobiet młod-

szych spowodował niższy wiek średniowy matek.

Do innych zgoda wniosków przyjdziemy przy rozpatrywaniu drugiej części tablicy, dotyczącej matek dzieci nieślubnych. Gdy w odniesieniu do matek dzieci ślubnych pierwsza grupa rzadko daje dwa procent, to w grupie matek dzieci nieślubnych ta grupa sięga niemal jednej piątej części wszystkich urodzeń. Druga grupa wykazuje wartości prawie dwakroć wyższe w porównaniu z analogiczną grupą matek dzieci ślubnych. Odsetek urodzeń w wieku młodszym jest znaczny. Pierwsze dwie grupy sięgają przeszło 65% wszystkich urodzeń, a trzy grupy (poniżej 30 lat) obejmują tyle, ile pięć grup (poniżej 40 lat) w urodzeniach ślubnych.

Nader ciekawej ze względu na zagadnienia demograficzne statystyki kolejności urodzenia nie prowadzi systematycznie statystyka państwowa w Europie, natomiast podają ją niektóre państwa pozaeuropejskie. Na

obszarze Polski tą kwestją zajmował się wyłączenie Wydział Statystyczny Magistratu M. st. Warszawy i w nieco innej formie Poznań. Główny Urząd Statystyczny opracowuje tę statystykę dopiero od r. 1922. Do porównania więc nie mamy materiału, gdyż dane, dotyczące Warszawy, do tego nie na-

dają się tak ze względu na odmienne oblicze wielkiego miasta, jak również na znaną do pewnego stopnia fikcyjność liczby urodzeń w stosunku do okresu sprawozdawczego.

Do naszej analizy użyliśmy i tutaj wartości środkowej.

Wartość środkowa kolejności urodzeń według wieku matki
Valeur médiane de l'ordre successif des naissances d'après l'âge de la mère

1923—1925

1923—1925

Wiek matki	Dzieci ślubne <i>Enfants légitimes</i>			Dzieci nieślubne <i>Enfants illégitimes</i>			Âge de la mère
	1923	1924	1925	1923	1924	1925	
Woj. zachodnie i śląskie — <i>Dép. de l'ouest et de Silésie</i>							
Ogółem	2,7	2,9	3,0	1,2	1,2	1,2	Total
19 lat i niżej . .	1,1	1,2	1,1	1,0	1,0	1,0	19 ans et moins
20—24	1,4	1,5	1,6	1,1	1,1	1,1	20—24
25—29	2,2	2,4	2,5	1,3	1,3	1,3	25—29
30—34	3,7	3,8	3,8	2,0	1,9	2,0	30—34
35—39	6,0	6,1	6,0	3,0	3,2	3,1	35—39
40—49	8,2	8,4	8,2	4,4	4,6	4,5	40—49
50 i wyżej	7,0	6,9	7,4	—	—	—	50 et plus

Przyglądając się powyższej tablicy dostrzegamy, iż zjawiska kolejności urodzenia nacechowane są statecznością wyraźną: wahania w poszczególnych latach nie przekraczają kilku dziesiątych. Jakkolwiek wahania są naogół nieznaczne, to jednak dostrzegamy wyraźną linię postępową w ciągu trzech lat sprawozdawczych. Mimo, iż np. liczba dla roku 1925 jest wyższa od liczby dla roku 1923 tylko o 0,3, to jednak stanowi to w stosunku do danych za rok 1923—14 %.

W stosunku do wieku matki wartość środkowa wzrasta stopniowo i osiąga swe maksimum w wieku od 40 do 49 lat, w następnej grupie natomiast następuje spadek wartości. Czy zmniejszenie się tej wartości posiada znaczenie istotne, trudno stwierdzić wobec małej liczebności grupy powyżej 50 lat, występuje jednak to zjawisko w ciągu trzech lat.

Wartość środkowa kolejności urodzeń dzieci nieślubnych wyraża się w liczbach o wiele niższych, aniżeli u dzieci ślubnych, i również wzrasta wraz z wiekiem matki. Różnic w kolejnych latach nie dostrzegamy.

Kolejność urodzenia zależna jest na naszych obszarach od wyznania, co w woj. zachodnich może być uważane za równoznaczne z narodowością. Wyznawcy religii mojżeszowej jako też innych liczebnie posiadają na tych obszarach znikome znaczenie, to też z obliczenia zostali oni wyłączeni.

Wartość środkowa kolejności urodzeń według wyznania matki
Valeur médiane de l'ordre successif des naissances d'après le culte de la mère

1923—1925

Lata <i>Année</i>	Dzieci ślubne <i>Enfants légitimes</i>		Dzieci nieślubne <i>Enfants illégitimes</i>	
	Rz.-kat. <i>Cath.-rom.</i>	Ewang. <i>Évang.</i>	Rz.-kat. <i>Cath.-rom.</i>	Ewang. <i>Évang.</i>
Woj. zachodnie i śląskie — Dép. de l'ouest et de Silésie				
1923	2,72	2,73	1,17	1,22
1924	2,87	2,80	1,18	1,20
1925	3,02	2,96	1,18	1,22

Śródkowa kolejność urodzeń dzieci ślubnych wyznania rzymsko-katolickiego jest wyższa, niż dzieci wyznania ewangelickiego. Jakkolwiek różnica sięga tylko paru procentów, to jednak stosunek przewagi utrzymuje się prawie stale. Na podstawie tych obserwacji wolno jest wnioskować, że Polacy i Niemcy różnią się pod względem ilości urodzeń, że w rodzinach polskich rodzi się więcej, w niemieckich mniej dzieci.

W przeciwstawieniu do powyższego konstatujemy większą wartość środkową u dzieci nieślubnych wyznania ewangelickiego. Pozornie nieznaczna liczebnie różnica pomiędzy wartościami w istocie wynosi od 3 do 8 %, co nie może być położone na karb przypadkowości, wobec trwałości tego stosunku we wszystkich latach.

Niżej przytoczona tablica pozwala nieco głębiej zbadać stosunek kolejności urodzenia według wyznania. Zastanawiamy się tylko nad urodzeniami dzieci żywych ślubnych za trzy lata sprawozdawcze.

Kolejność urodzenia w odsetkach ogółu urodzeń według wyznania matki
L'ordre successif des naissances pour cent du total des naissances d'après le culte de la mère

1923—1925

Kolejność urodzenia	Wyznanie rzymsko-katolickie <i>Culte cathol.-romain</i>			Wyznanie ewangelickie <i>Culte évangélique</i>			<i>Ordre successif des naissances</i>
	1923	1924	1925	1923	1924	1925	
Woj. zachodnie i śląskie — <i>Dép. de l'ouest et de Silésie</i>							
Ogółem urodzeń	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	Total des naissances
1 dziecko	24,0	20,8	18,4	22,7	21,2	19,2	1-er enfant
2 " "	22,7	22,8	22,1	23,6	23,5	22,3	2-e " "
3 " "	15,3	17,3	18,4	16,1	17,9	18,3	3-e " "
4 " "	9,3	10,4	12,2	9,3	10,5	12,4	4-e " "
5 " "	7,1	7,1	7,7	7,3	7,5	8,5	5-e " "
6 " "	6,1	5,9	5,8	6,5	5,7	5,3	6-e " "
7 " "	4,8	4,8	4,6	4,7	4,4	4,4	7-e " "
8 " "	3,5	3,6	3,7	3,7	3,2	3,3	8-e " "
9 " "	2,6	2,6	2,5	2,1	2,1	2,3	9-e " "
10 " "	1,8	1,8	1,8	1,6	1,4	1,6	10-e " "
więcej niż 10	2,8	2,9	2,8	2,7	2,6	2,4	au-dessus de 10

W otrzymanej postaci tablica nie daje wyraźnego obrazu, gdyż wahania liczb w granicach pozornie nieznacznych nie pozwalają na wyprowadzenie wniosków. Celem upla-

stycznienia rzeczywiście panujących stosunków zsumujemy otrzymane dane jak niżej. Otrzymamy następujące pomocnicze zestawienie:

Kolejność urodzenia w odsetkach ogółu urodzeń według wyznania matki
L'ordre successif des naissances pour cent du total des naissances d'après le culte de la mère

1923—1925

Kolejność urodzenia	Wyznanie rzymsko-katolickie <i>Culte catholique-romain</i>			Wyznanie ewangelickie <i>Culte évangélique</i>			<i>Ordre successif des naissances</i>
	1923	1924	1925	1923	1924	1925	
1—3 dziecko	62,0	60,9	58,9	62,4	62,6	59,8	1—3-e enfant
4—6 "	22,5	23,4	25,7	22,8	23,7	26,2	4—6-e "
7—9 "	10,9	11,0	10,8	10,5	9,7	10,0	7—9-e "
10 i więcej	4,6	4,7	4,6	4,3	4,0	4,0	10-e et davantage

W pierwszej grupie dostrzegamy wyraźną przewagę po stronie ludności ewangelickiej. Tendencja zniżkowa panowała tak w grupie wyznania rzymsko-katolickiego, jak i ewangelickiego. Podobnie było w grupie drugiej. W grupach stosunkowo mniejszej ilości urodzeń dostrzegamy ludność ewangelicką, a zatem przeważnie niemiecką. Natomiast, poczynając od 7-go urodzenia, przewaga jest po stronie rzymskich katolików, czyli przeważnie Polaków. Wniosek z tego, że w rodzinach polskich rodzi się więcej dzieci niż w rodzinach niemieckich.

Zgony

Przystępując do analizy zgonów musimy zaznaczyć, że brak rozporządzalnych danych o stanie ludności udaremnia na razie analizę

wymieralności. Atoli mimo te braki liczne zjawiska demograficzne mogą być zanalizowane w zakresie, niewymagającym owych danych.

Zatrzymamy się na liczbie zgonów w poszczególnych miesiącach. Do analizy skorzystaliśmy częściowo z zestawień, nieogłoszonych przez Główny Urząd Statystyczny. Na podstawie tych danych, wziętych przeciętnie za trzy lata, obliczyliśmy średnie dzienne dla każdego miesiąca, a pozatem wskaźniki, które ostatecznie podajemy poniżej w zestawieniu. Województwo śląskie podano odrębnie, gdyż, jak wielokrotnie stwierdzono wyżej, w licznych wypadkach zajmuje ono odrębne stanowisko w zjawiskach demograficznych. Dla porównania przytoczono przeciętne za lata 1909—1912.

Wskaźniki zgonów w poszczególnych miesiącach — Indices des décès par mois

1909—1912, 1923—1925

Miesiące — Mois	Wielkie Ks. Poznańskie i Prusy Zachodnie 1909—1912 <i>Grand Duché de Pologne et Prusse Occidentale 1909—1912</i>	Woj. poznańskie i pomorskie <i>Dép. de Poznań et de Pomorze 1923—1925</i>			Górny Śląsk 1909—1912 <i>Haute-Silésie 1909—1912</i>	Woj. śląskie — <i>Dép. de Silésie 1923—1925</i>		
		Ogółem <i>Total</i>	Mężczyźni <i>Hommes</i>	Kobiety <i>Femmes</i>		Ogółem <i>Total</i>	Mężczyźni <i>Hommes</i>	Kobiety <i>Femmes</i>
Przeciętna roczna . . . <i>Moyenne annuelle</i>	100	100	100	100	100	100	100	100
I	103	113	112	116	96	102	100	104
II	109	122	123	123	100	112	111	113
III	103	109	111	110	101	114	115	113
IV	99	98	99	100	101	110	111	108
V	95	93	95	90	97	102	104	100
VI	97	87	91	86	96	90	93	88
VII	99	95	97	94	103	98	96	100
VIII	110	98	97	100	113	102	104	104
IX	101	97	99	97	108	98	100	96
X	97	91	92	90	99	92	93	96
XI	94	93	92	95	95	90	89	92
XII	96	103	102	107	91,5	96	89	100

W porównaniu z okresem przedwojennym zaszła dość poważna zmiana: daleko silniej uwydatniło się maksimum natężenia zgonów, przypadające na miesiące zimowe, daleko słabiej, aniżeli przed wojną, występuje drugie maksimum — wrześniowe. Zjawisko to silniej przejawia się w woj. poznańskim i pomorskim, aniżeli w woj. śląskim.

Następna tablica ujawnia znany zresztą fakt, że maksimum jesienne przypisać należy wyłącznie zgonom niemowląt, gdy w zimie jest duża śmiertelność zarówno w grupie poniżej jak i powyżej 1 roku.

Według pięcio względnie dziesięcioletnich grup wieku zmarłych zgony rozkładały się jak następuje:

Odsetki zgonów według wieku — Proportions des décès d'après l'âge des décédés

1923—1925

1923—1925							
Grupy wieku	Mężczyźni — Hommes			Kobiety — Femmes			Groupes d'âge
	1923	1924	1925	1923	1924	1925	
Woj. zachodnie i śląskie — <i>Dép. de l'ouest et de Silésie</i>							
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	Total
0— 4 lat	46,5	45,5	47,1	41,2	39,9	40,8	0— 4 ans
5— 9 "	1,9	1,6	2,0	1,8	1,4	2,0	5— 9 "
10—14 "	1,9	1,8	1,8	1,7	1,8	1,8	10—14 "
15—19 "	3,0	2,9	2,7	2,9	2,7	2,6	15—19 "
20—29 "	6,8	7,0	6,0	6,1	6,3	6,3	20—29 "
30—39 "	3,8	4,0	3,8	5,1	5,3	5,4	30—39 "

Wskaźniki zgonów w poszczególnych miesiącach z uwzględnieniem wieku

Indices des décès par mois et d'après l'âge

1923—1925

Miesiące <i>Mois</i>	Poniżej 1 roku <i>Moins d'un an</i>	1 rok i więcej <i>Un an et plus</i>	Poniżej 1 roku <i>Moins d'un an</i>	1 rok i więcej <i>Un an et plus</i>
Woj. poznańskie i pomorskie <i>Dép. de Poznań et de Pomorze 1923—1925</i>				
I—XII	100,0	100,0	100,0	100,0
I	110,9	114,5	95,2	108,4
II	115,4	126,1	103,1	117,2
III	99,3	114,5	106,9	113,3
IV	89,3	104,6	108,0	110,7
V	88,4	95,4	108,5	100,6
VI	81,0	90,5	85,6	91,6
VII	102,9	90,8	105,9	92,5
VIII	117,6	88,6	115,4	87,7
IX	113,5	88,7	103,2	89,3
X	96,0	89,1	100,5	89,3
XI	87,2	94,4	81,4	98,4
XII	99,5	105,0	84,0	103,2
Woj. śląskie <i>Dép. de Silésie 1924—1925</i>				

(dok.—*fin*)

Grupy wieku	Mężczyźni — <i>Hommes</i>			Kobiety — <i>Femmes</i>			<i>Groupes d'âge</i>
	1923	1924	1925	1923	1924	1925	
40—49 "	4,9	4,8	4,6	4,8	4,8	4,7	40—49 "
50—59 "	7,0	7,2	7,1	6,2	6,7	6,3	50—59 "
60—69 "	9,2	9,6	9,2	9,6	10,0	10,5	60—69 "
70—79 "	9,3	9,5	9,6	12,3	12,4	11,8	70—79 "
80—89 "	4,9	5,3	5,5	7,1	7,3	6,7	80—89 "
90—99 "	0,5	0,6	0,5	1,0	1,1	1,1	90—99 "
100 i wyżej							100 et plus
Wiek niewiadomy	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,1	Âge inconnu
Woj. poznańskie — <i>Dép. de Poznań</i>							
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	Total
0—4 lat	43,9	42,9	44,2	37,6	36,0	37,0	0—4 ans
5—9 "	2,0	1,6	1,9	1,8	1,3	1,5	5—9 "
10—14 "	1,9	1,9	1,9	1,8	1,8	1,7	10—14 "
15—19 "	3,2	3,0	2,9	3,1	2,8	2,8	15—19 "
20—29 "	6,5	7,3	6,1	6,1	6,3	6,3	20—29 "
30—39 "	3,7	3,8	3,5	5,0	5,1	5,5	30—39 "
40—49 "	5,0	4,6	4,6	5,0	4,8	5,0	40—49 "
50—59 "	6,7	7,1	6,9	6,4	7,0	6,4	50—59 "
60—69 "	9,6	9,8	9,5	9,6	10,1	11,1	60—69 "
70—79 "	10,6	10,7	10,8	13,6	14,6	12,9	70—79 "
80—89 "	6,1	6,6	6,9	8,4	8,6	8,5	80—89 "
90—99 "	0,6	0,6	0,7	1,4	1,3	1,2	90—99 "
100 i wyżej							100 et plus
Wiek niewiadomy	0,2	0,1	0,1	0,2	0,3	0,1	Âge inconnu
Woj. pomorskie — <i>Dép. de Pomorze</i>							
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	Total
0—4 lat	47,6	45,8	49,0	43,0	40,6	42,8	0—4 ans
5—9 "	1,9	1,9	2,2	2,0	1,6	3,1	5—9 "
10—14 "	2,0	2,0	1,8	1,5	1,7	2,1	10—14 "
15—19 "	2,3	2,8	2,4	2,5	2,7	2,2	15—19 "
20—29 "	6,0	6,1	5,1	5,3	5,8	5,6	20—29 "
30—39 "	3,4	3,6	3,4	5,0	5,3	5,0	30—39 "
40—49 "	4,0	3,9	3,6	4,3	4,3	3,8	40—49 "
50—59 "	6,6	6,2	6,5	5,8	6,0	5,3	50—59 "
60—69 "	9,1	10,0	8,9	9,4	10,3	9,5	60—69 "
70—79 "	10,1	10,6	10,6	12,4	12,2	12,1	70—79 "
80—89 "	6,0	6,1	5,6	7,6	8,2	7,0	80—89 "
90—99 "	0,7	0,7	0,6	0,9	1,1	1,2	90—99 "
100 i wyżej							100 et plus
Wiek niewiadomy	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	Âge inconnu
Woj. śląskie — <i>Dép. de Silesie</i>							
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	Total
0—4 lat	49,5	49,6	50,1	45,2	46,1	45,3	0—4 ans
5—9 "	2,0	1,5	2,0	1,6	1,5	1,8	5—9 "
10—14 "	1,7	1,4	1,6	1,8	1,8	1,9	10—14 "
15—19 "	3,1	2,8	2,6	3,1	2,5	2,6	15—19 "
20—29 "	8,0	7,6	6,7	6,8	6,7	7,0	20—29 "
30—39 "	4,5	4,7	4,6	5,2	5,6	5,4	30—39 "
40—49 "	5,4	6,0	5,4	5,0	5,2	5,2	40—49 "
50—59 "	7,8	8,1	7,9	6,4	6,8	6,9	50—59 "
60—69 "	8,6	9,1	9,0	9,7	9,7	10,4	60—69 "
70—79 "	6,7	6,5	6,8	9,9	8,8	9,6	70—79 "
80—89 "	2,2	2,4	3,1	4,4	4,6	3,3	80—89 "
90—99 "	0,2	0,2	0,1	0,5	0,6	0,5	90—99 "
100 i wyżej							100 et plus
Wiek niewiadomy	0,3	0,1	0,1	0,4	0,1	0,1	Âge inconnu

Te obliczenia mogą nasunąć szereg uwag, np. przy porównaniu zgonów mężczyzn i kobiet. U kobiet niektóre grupy wieku są znacznie liczniej reprezentowane, aniżeli u mężczyzn,—poza grupami starszemi także grupa od 30—39 lat. Mniej procentowo zgonów kobiet przypada na najmłodszą grupę—

do 4 lat. Jednakże właściwa analiza możliwości była jedynie w związku z danymi o stanie ludności według wieku.

Natomiast bardzo ciekawe wyniki daje rozpatrzenie w podobny sposób przedstawionych zgonów według wyznań.

Odsetki zgonów według wieku i wyznania zmarłych
Proportions des décès d'après l'âge et le culte des décédés

Przeciętna 1923—1925

Moyenne de 1923—1925

Grupy wieku	Wyznanie Culte			Wyznanie Culte			Wyznanie Culte			Wyznanie Culte			Groupes d'âge
	Ogółem Total	rzym-sko-katol. cathol.-romain	ewang. évang.	Ogółem Total	rzym-sko-katol. cathol.-romain	ewang. évang.	Ogółem Total	rzym-sko-katol. cathol.-romain	ewang. évang.	Ogółem Total	rzym-sko-katol. cathol.-romain	ewang. évang.	
	Woj. zachodnie i śląskie Dép. de l'Ouest et de Silésie			Woj. poznańskie Dép. de Poznań			Woj. pomorskie Dép. de Pomorze			Woj. śląskie Dép. de Silésie			
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	Total
0—4 lat	43,6	46,0	25,1	40,4	42,9	24,0	44,9	48,2	24,0	47,7	49,1	30,7	0—4 ans
5—19 "	6,4	6,6	4,9	6,5	6,7	4,8	6,5	6,8	4,7	6,2	6,3	5,7	5—19 "
20—29 "	6,5	6,7	4,3	6,5	6,8	3,9	5,7	5,9	3,8	7,2	7,2	6,8	20—29 "
30—39 "	4,5	4,6	4,1	4,4	4,5	3,7	4,2	4,3	3,6	5,0	4,9	6,2	30—39 "
40—49 "	4,8	4,7	5,1	4,8	4,8	4,8	4,0	3,8	4,9	5,4	5,3	6,5	40—49 "
50—59 "	6,7	6,5	8,9	6,7	6,5	8,4	6,1	5,7	8,3	7,3	7,0	11,7	50—59 "
60—69 "	9,7	8,9	15,4	9,9	9,1	15,6	9,5	8,6	15,6	9,4	9,0	14,5	60—69 "
70—79 "	10,8	9,7	19,2	12,2	11,0	20,3	11,3	9,9	20,7	8,0	7,6	12,7	70—79 "
80—89 "	6,1	5,4	11,7	7,5	6,7	13,0	6,7	5,8	13,0	3,3	3,1	4,7	80—89 "
90—99 "	0,7	0,7	1,2	1,0	0,9	1,4	0,8	0,8	1,2	0,3	0,3	0,4	90—99 "
100 i wyżej	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	—	100 et plus
Wiek niewiad.	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	Âge inconnu

Wyznania rzymsko-katolickie i ewangelickie kształtują się zasadniczo odmiennie: wśród katolików o wiele silniej reprezentowane są młodsze grupy wieku, wśród ewangelików — starsze. Dla województw zachodnich i śląskiego różnica wyrażona w odsetkach liczb dla katolików, wynosiła:

Wiek	Różnica	Wiek	Różnica
0—4	—45,4 %	50—59	+36,9 %
5—19	—25,8 %	60—69	+73,0 %
20—29	—35,8 %	70—79	+97,9 %
30—39	—2,2 %	80—89	+172,2 %
40—49	+8,8 %		

Różnice te świadczą o zasadniczo odmiennym ukształtowaniu według wieku ludności obu wyznań (a więc i narodowości polskiej i niemieckiej), i są w niewątpliwym związku z emigracją do Niemiec ludności niemieckiej. Gdy znane będą liczby, dotyczące ludności obu wyznań według wieku na

podstawie spisu, można będzie zjawisko oświetlić głębiej, a nawet rzucić światło na zmiany, które nastąpiły po r. 1921 w składzie ludności obu wyznań podług wieku. W woj. śląskim układ liczb dla obu wyznań jest podobny, ale różnice — mniejszy odsetek zgonów ewangelików w wieku młodszym, większy w wieku starszym — występują mniej silnie, przytem przełom następuje wcześniej, bo już począwszy od grupy wieku 30—39 lat zgonów ewangelików jest więcej, aniżeli zgonów katolików.

Zgony niemowląt zostały potraktowane osobno, ponieważ ulegają one odrębnym prawom. Tablica poniższa obejmuje dane za 4 lata dla woj. poznańskiego i pomorskiego, dane za 3 lata dla powyższych województw razem z woj. śląskiem, dane za 3 lata dla miast powyżej 25 tys. mieszkańców, oraz dane za 3 lata dla miast poniżej 25 tys. mieszkańców i gmin wiejskich.

Odsetek zgonów niemowląt według wieku
Proportions des décès des nourrissons d'après l'âge

Ogólna liczba zgonów w wieku poniżej 1 roku = 100,0
Total des décès au-dessous d'un an = 100,0

1922—1925

Woj. poznańskie i pomorskie — <i>Dép. de Poznań et de Pomorze</i>																	
Wyszczególnienie <i>Spécification</i>	Dnie — <i>Jours</i>			Miesiące — <i>Mois</i>												niewła- domy <i>in- connu</i>	
	9 i mniej <i>9 et moins</i>	10— 19	20— 29	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11		
Ogółem <i>Total</i>	1922	24,3	9,5	6,9	40,7	11,5	8,5	7,3	5,5	4,8	4,7	3,8	3,7	3,4	2,6	2,5	1,0
	1923	24,4	9,5	6,9	40,8	11,4	8,3	6,9	5,6	4,7	5,0	4,0	3,7	3,8	2,6	2,6	0,6
	1924	24,2	10,0	7,5	41,7	11,7	8,7	7,3	5,4	5,1	4,9	3,8	3,4	3,1	2,4	2,1	0,4
	1925	25,8	9,8	7,3	42,9	11,7	8,6	7,7	5,6	4,5	4,5	3,5	3,3	3,0	2,4	2,0	0,3

(c. d. — suite)

(c. d.— suite)																	
Wyszczególnienie <i>Spécification</i>	Dnie — <i>Jours</i>			Miesiące — <i>Mois</i>													niewia- domy in- connu
	9 i mniej 9 et moins	10— 19	20— 29	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11		
Chłopcy 1922	25,1	9,5	6,6	41,2	11,4	8,6	7,3	5,5	4,9	4,8	3,5	3,5	3,4	2,5	2,5	0,9	
<i>Garçons</i> 1923	24,6	9,6	6,7	40,9	11,1	8,1	7,0	5,9	4,9	5,1	4,0	3,6	3,5	2,7	2,5	0,7	
1924	25,0	9,9	7,6	42,5	11,6	8,6	7,5	4,9	5,2	5,0	4,0	3,3	2,6	2,4	2,1	0,3	
1925	27,0	9,5	7,1	43,6	11,5	8,6	7,4	5,7	4,3	4,7	3,5	3,2	3,0	2,4	1,9	0,2	
Dziewczęta . . . 1922	23,3	9,6	7,3	40,2	11,8	8,3	7,4	5,5	4,6	4,6	4,1	4,0	3,3	2,7	2,5	1,0	
<i>Filles</i> 1923	24,0	9,4	7,1	40,5	11,8	8,5	6,7	5,3	4,4	4,8	3,9	3,9	4,3	2,8	2,6	0,5	
1924	23,2	9,9	7,6	40,7	11,9	8,9	7,2	6,0	4,9	4,7	3,6	3,5	3,7	2,4	2,1	0,4	
1925	24,3	10,2	7,6	42,1	11,9	8,8	8,1	5,3	4,8	4,3	3,5	3,3	3,1	2,4	2,2	0,2	
Ślubne 1922	25,4	9,7	6,7	41,8	10,8	8,0	6,9	5,3	4,8	4,8	3,9	3,8	3,5	2,8	2,7	0,9	
<i>Légitimes</i> . . . 1923	25,5	9,7	6,7	41,9	10,6	7,6	6,4	5,6	4,7	5,0	4,1	4,0	4,1	2,9	2,7	0,4	
1924	25,4	10,0	7,4	42,8	11,0	8,0	7,1	5,4	5,0	4,9	3,9	3,5	3,3	2,5	2,3	0,3	
1925	27,1	9,9	7,0	44,0	10,9	8,1	7,5	5,6	4,5	4,7	3,5	3,3	3,2	2,5	2,1	0,1	
Nieślubne . . . 1922	18,2	8,6	8,0	34,8	16,0	11,1	9,5	6,6	4,5	4,1	3,2	3,0	2,8	1,7	1,5	1,2	
<i>Illégitimes</i> . . 1923	18,4	8,4	7,7	34,5	15,2	11,7	9,3	5,9	4,7	5,1	3,4	2,6	2,7	1,8	1,6	1,5	
1924	18,3	9,2	8,4	35,9	15,2	12,6	8,8	5,5	5,3	4,9	3,2	2,4	2,4	1,8	1,3	0,7	
1925	19,6	9,1	9,1	37,8	15,6	11,4	8,6	5,9	4,6	3,5	3,4	3,0	2,0	1,8	1,5	0,9	

Woj. zachodnie i śląskie — *Dép. de l'ouest et de Silésie*

Ogółem 1923	23,4	9,0	6,2	38,6	10,8	8,5	7,3	6,0	5,1	5,0	4,4	4,0	3,9	2,8	2,8	0,8
<i>Total</i> 1924	23,6	9,7	6,8	40,1	11,2	8,9	7,6	5,9	5,3	4,9	4,0	3,6	3,2	2,6	2,3	0,4
1925	25,3	9,4	6,6	41,3	11,4	8,3	7,6	5,8	4,9	4,7	3,9	3,6	3,2	2,7	2,3	0,3
Chłopcy 1923	24,2	8,9	6,1	39,2	10,5	8,5	7,2	6,0	5,3	5,2	4,4	3,8	3,7	2,7	2,7	0,8
<i>Garçons</i> 1924	24,4	9,8	6,8	41,0	11,0	9,0	7,7	5,5	5,4	4,9	4,1	3,4	2,8	2,5	2,3	0,4
1925	26,4	9,2	6,4	42,0	11,2	8,2	7,3	5,9	5,0	4,9	3,7	3,4	3,2	2,7	2,2	0,3
Dziewczęta 1923	22,5	9,0	6,5	38,0	11,2	8,6	7,4	5,9	4,8	4,8	4,4	4,2	4,1	2,9	3,0	0,7
<i>Filles</i> 1924	22,5	9,4	7,0	38,9	11,4	8,8	7,5	6,4	5,2	4,9	3,9	3,8	3,7	2,7	2,4	0,4
1925	23,8	9,6	6,9	40,2	11,7	8,5	7,9	5,6	4,9	4,5	4,1	3,7	3,3	2,7	2,5	0,3
Ślubne 1923	24,3	9,1	6,1	39,5	10,2	7,9	6,9	5,9	5,2	5,0	4,5	4,2	4,1	3,0	3,0	0,6
<i>Légitimes</i> 1924	24,4	9,7	6,7	40,8	10,7	8,4	7,2	5,9	5,3	5,0	4,1	3,7	3,4	2,7	2,5	0,3
1925	26,2	9,5	6,3	42,0	10,8	7,8	7,4	5,7	4,9	4,9	4,0	3,6	3,4	2,9	2,5	0,1
Nieślubne 1923	18,8	7,9	6,8	33,5	14,5	11,9	9,7	6,3	4,7	5,0	3,6	2,6	2,9	1,8	1,7	1,8
<i>Illégitimes</i> 1924	19,0	9,3	7,7	36,0	14,1	12,0	9,6	6,0	5,4	4,3	3,5	2,6	2,2	2,0	1,3	1,0
1925	20,2	8,8	8,5	37,5	14,8	11,1	8,3	6,3	5,1	3,7	3,3	3,0	2,2	2,1	1,4	1,2

Miasta powyżej 25 000 mieszkańców — *Villes au-dessus de 25 000 habitants*

Ogółem 1923	23,7	6,7	5,1	35,5	12,4	10,3	8,1	6,3	5,1	4,8	4,4	3,5	3,1	2,8	2,9	0,8
<i>Total</i> 1924	23,4	8,4	5,9	37,7	12,7	10,4	7,6	6,5	5,3	4,6	3,9	3,7	2,5	2,5	2,1	0,5
1925	25,3	8,1	6,3	39,7	13,4	9,8	7,6	5,9	5,3	4,7	3,4	2,8	2,7	2,2	2,0	0,5
Chłopcy 1923	24,8	6,7	5,0	36,5	11,7	9,2	7,9	6,7	5,7	5,2	3,9	3,6	3,0	2,3	3,5	0,8
<i>Garçons</i> 1924	25,7	8,9	5,7	40,3	12,2	9,8	7,9	6,5	5,3	4,1	4,2	3,6	1,9	2,1	1,7	0,4
1925	26,6	7,5	5,8	39,9	13,0	9,3	7,3	6,3	5,5	5,0	3,2	2,5	2,8	2,4	2,3	0,5
Dziewczęta 1923	22,2	6,8	5,2	34,2	13,3	11,8	8,2	5,8	4,3	4,4	5,1	3,3	3,3	3,5	2,0	0,8
<i>Filles</i> 1924	20,8	7,7	6,1	34,6	13,3	11,0	7,3	6,5	5,4	5,1	3,6	3,7	3,3	3,1	2,5	0,6
1925	23,7	8,7	7,0	39,4	13,9	10,5	7,9	5,2	5,1	4,3	3,7	3,3	2,6	1,9	1,7	0,5
Ślubne 1923	26,5	7,1	4,9	38,5	10,8	7,7	7,2	6,2	5,3	4,7	4,9	4,1	3,4	3,5	3,3	0,4
<i>Légitimes</i> 1924	26,4	8,4	5,5	40,3	10,2	9,0	7,2	6,6	5,6	4,4	4,5	4,0	2,9	2,8	2,4	0,1
1925	29,5	7,8	4,9	42,2	10,2	8,0	7,2	6,2	5,8	5,2	3,7	3,2	3,3	2,4	2,4	0,2
Nieślubne 1923	16,0	5,7	5,7	27,4	16,9	17,3	10,2	6,6	4,7	5,2	3,1	1,8	2,4	1,1	1,4	1,9
<i>Illégitimes</i> 1924	15,4	8,4	7,0	30,8	19,5	14,1	8,9	6,1	4,5	5,0	2,5	2,7	1,5	1,9	1,2	1,3
1925	15,4	8,7	9,6	33,7	21,1	14,2	8,5	5,0	4,3	3,4	2,8	2,0	1,1	1,6	1,2	1,1

(dok.—fin)

Wyszczególnienie <i>Spécification</i>		Dnie — <i>Jours</i>			Miesiące — <i>Mois</i>												niewia- domy in- connu
		q i mniej 9 et moins	10 — 19	20 — 29	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Miasta poniżej 25 000 mieszkańców i gminy wiejskie <i>Villes au-dessous de 25 000 habitants et communes rurales</i>																	
Ogółem <i>Total</i>	1923	23,4	9,4	6,4	39,2	10,6	8,2	7,2	5,9	5,1	5,0	4,4	4,1	4,0	2,8	2,8	0,8
	1924	23,6	9,9	7,0	40,5	10,9	8,6	7,6	5,8	5,3	5,0	4,0	3,6	3,3	2,6	2,4	0,4
	1925	25,3	9,6	6,7	41,6	11,1	8,1	7,5	5,7	4,9	4,7	4,0	3,7	3,3	2,8	2,4	0,2
Chłopcy <i>Garçons</i>	1923	24,1	9,3	6,2	39,6	10,3	8,4	7,1	5,9	5,2	5,2	4,5	3,8	3,9	2,8	2,5	0,8
	1924	24,2	10,0	6,9	41,1	10,8	8,8	7,6	5,5	5,4	5,0	4,1	3,4	3,0	2,5	2,4	0,4
	1925	26,4	9,5	6,6	42,5	10,9	8,0	7,2	5,8	4,9	4,8	3,8	3,6	3,3	2,8	2,2	0,2
Dziewczeta <i>Filles</i>	1923	22,6	9,4	6,8	38,8	10,8	8,0	7,3	5,9	4,9	4,8	4,3	4,3	4,3	2,8	3,1	0,7
	1924	22,8	9,7	7,1	39,6	11,0	8,5	7,5	6,4	5,2	4,9	3,9	3,8	3,7	2,7	2,4	0,4
	1925	23,9	9,7	6,8	40,4	11,3	8,2	7,9	5,7	4,9	4,5	4,1	3,8	3,4	2,9	2,6	0,3
Ślubne <i>Légitimes</i>	1923	23,9	9,5	6,3	39,7	10,1	7,9	6,9	5,9	5,1	5,1	4,5	4,2	4,2	2,9	2,9	0,6
	1924	24,0	9,9	6,9	40,8	10,7	8,3	7,3	5,9	5,3	5,1	4,0	3,7	3,4	2,7	2,5	0,3
	1925	25,8	9,7	6,5	42,0	10,9	7,8	7,4	5,6	4,8	4,9	4,0	3,7	3,4	2,9	2,5	0,1
Nieślubne <i>Illégitimes</i>	1923	19,9	8,8	7,2	35,9	13,6	10,0	9,5	6,1	4,7	5,0	3,8	2,8	3,0	2,0	1,8	1,8
	1924	20,3	9,6	8,0	37,9	12,1	11,3	9,9	5,9	5,7	4,1	3,9	2,6	2,5	2,0	1,3	0,8
	1925	22,2	8,8	8,0	39,0	12,3	9,9	8,3	6,8	5,4	3,8	3,4	3,5	2,6	2,3	1,5	1,2

Nie wdając się w szczegóły, konstatujemy następujące fakty:

1) Repartycja zgonów niemowląt według wieku ich w chwili zgonu ulega w rozpatrywanym okresie wyraźnym zmianom: wzrasta względne znaczenie pierwszego, a częściowo i drugiego miesiąca życia, zmniejsza się znaczenie ostatnich miesięcy pierwszego roku życia. Innymi słowy, niezależnie od ogólnego natężenia umieralności niemowląt, konstatujemy, że te dzieci, które umierają w pierwszym roku życia, umierają w rozpatrywanym okresie coraz młodziej. W województwach zachodnich i śląskiem na wiek niżej 2 miesięcy przypadało w r. 1923 49,4 %, w r. 1924 51,3 %, w r. 1925 52,7 % ogółu zgonów niemowląt.

2) W podobny sposób stwierdzamy, że chłopcy umierają młodziej niż dziewczęta — co dotyczy przedewszystkiem pierwszej dekady wieku.

3) Dzieci nieślubne umierają w pierwszym miesiącu (ściślej — w pierwszej i drugiej dekadzie) stosunkowo mniej, aniżeli dzieci ślubne, w następnych paru miesiącach udział niemowląt nieślubnych jest większy, aniżeli nie-

ślubnych, w dalszych (począwszy od 6) znowu mniejszy. Dla r. 1925 w woj. zachodnich i śląskiem mamy np. w procentach ogółu zgonów — niemowląt ślubnych wzgl. nieślubnych:

Niemowlęta	Wiek miesięcy			Wiek niewia- domy
	0	1—5	6—11	
Ślubne	42,0	36,6	21,3	0,1
Nieślubne	37,5	45,6	15,7	1,2

4) W mniejszych miastach i gminach wiejskich niemowlęta umierają stosunkowo młodziej, aniżeli w większych miastach.

5) Zaznaczone wyżej w p. 2) a zwłaszcza 3) różnice, dotyczące chłopców i dziewcząt oraz urodzeń ślubnych i nieślubnych występują znacznie silniej w większych miastach, aniżeli w mniejszych miastach i w gminach wiejskich.

Natężenie zgonów niemowląt w stosunku do urodzeń w przecięciu na trzy lata przedstawia następująca tablica według danych przeciętnych za lata 1923 — 1925 dla trzech województw łącznie.

Przeciętnie 1923—1925		Zgony niemowląt — Décès des nourrissons					Moyenne de 1923—1925				
Wyszczególnienie Spécification	Urodzenia żywe Naissances vivantes	Zgony niemowląt Décès des nourrissons				Na 100 urodzeń zmarło niemowląt Pour 100 naissances nombre de décès des nourrissons				Niewia- domy In- connu	
		Ogółem Total	w wieku miesięcy âgés de mois			Ogółem Total	w wieku miesięcy âgés de mois				
			0	1—5	6—11		0	1—5	6—11		
Woj. zachodnie i śląskie — Dép. de l'ouest et de Silésie											
Ogółem — Total	135 761	22 387	8 948	8 555	4 775	16,5	6,6	6,3	3,5	0,1	
Chłopcy — Garçons	70 360	12 448	5 067	4 717	2 603	17,7	7,2	6,7	3,7	0,1	
Dziewczeta — Filles	65 401	9 939	3 881	3 838	2 172	15,2	5,9	5,9	3,3	0,1	
Ślubne — Légitimes	125 375	19 015	7 745	6 983	4 223	15,2	6,2	5,6	3,4	0,1	
Nieślubne — Illégitimes	10 386	3 372	1 203	1 572	552	32,5	11,6	15,1	5,3	0,5	

Woj. zachodnie i śląskie — *Dép. de l'ouest et de Silésie*

Nateżenie oczywiście jest większe dla chłopców, niż dla dziewcząt i dużo większe dla dzieci nieślubnych, aniżeli dla ślubnych. Nader charakterystyczne są różnice w poszczególnych grupach wieku, co należy rozpatrywać w związku z poprzednimi rozważeniami. Jeżeli prawdopodobieństwo zgonu niemowlęcia płci męskiej wyrazimy przez 100, to prawdopodobieństwo zgonu niemowlęcia płci żeńskiej wyniesie: ogółem 85,9, w wieku 0 miesięcy 81,9, w wieku 1—5 miesięcy 88,0

i w wieku 6—11 miesięcy 89,2. Podobnie jeżeli przez 100 oznaczymy prawdopodobieństwo zgonu niemowlęcia ślubnego, to prawdopodobieństwo zgonu niemowlęcia nieślubnego wyniesie: ogółem 213,8, w wieku 0 miesięcy 187,1, w wieku 1—5 miesięcy 269,6 i w wieku 6—11 miesięcy 155,9.

Zgony według stanu cywilnego zmarłych przedstawia w odsetkach i w liczbach bezwzględnych poniższa tablica:

Zgony według stanu cywilnego zmarłych — Décès d'après l'état civil des décédés

1923—1925

Wyszczególnienie <i>Spécification</i>	Ogółem <i>Total</i>	Stan cywilny zmarłych — <i>État civil des décédés</i>									
		Wolny <i>Célibat.</i>	Mał- żeński <i>Mariés</i>	Wdowi <i>Veufs</i>	Roz- wiedz. <i>Divor- cés</i>	Nie- wiad. <i>In- connu</i>	Wolny <i>Célibat.</i>	Mał- żeński <i>Mariés</i>	Wdowi <i>Veufs</i>	Roz- wiedz. <i>Divor- cés</i>	Nie- wiad. <i>In- connu</i>
		W liczbach bezwzględnych — <i>Chiffres absolus</i>					W odsetkach — <i>Proportions</i>				
Woj. zachodnie i śląskie — <i>Dép. de l'ouest et de Silésie</i>											
Mężczyźni 1923	35 010	21 651	9 954	3 202	30	17	61,9	28,4	9,1	0,1	0,5
<i>Hommes</i> 1924	34 445	20 892	10 185	3 201	36	131	60,6	29,6	9,3	0,1	0,4
. 1925	31 894	19 564	9 219	3 000	35	76	61,4	28,9	9,4	0,1	0,2
Kobiety 1923	33 000	18 375	7 090	7 420	32	85	55,7	21,5	22,5	0,1	0,2
<i>Femmes</i> 1924	31 837	17 313	7 176	7 252	40	56	54,4	22,6	22,8	0,1	0,2
. 1925	30 028	16 704	6 192	6 556	34	42	55,6	22,3	21,8	0,1	0,2
Rok 1925— <i>Année 1925</i>											
Mężczyźni — <i>Hommes</i>											
Miasta powyżej 25 000 m. . . .	5 233	3 283	1 613	313	12	12	62,7	30,8	6,0	0,2	0,2
<i>Villes au-dessus de 25 000 hab.</i>											
Miasta poniżej 25 000 m. . . .	5 453	3 157	1 772	500	8	16	57,9	32,5	9,2	0,1	0,3
<i>Villes au-dessous de 25 000 hab.</i>											
Gminy wiejskie	21 208	13 124	5 834	2 187	15	48	61,9	27,5	10,3	0,1	0,2
<i>Communes rurales</i>											
Kobiety — <i>Femmes</i>											
Miasta powyżej 25 000 m. . . .	4 856	2 789	1 049	1 002	12	4	57,4	21,6	20,6	0,2	0,1
<i>Villes au-dessus de 25 000 hab.</i>											
Miasta poniżej 25 000 m. . . .	5 223	2 742	1 191	1 272	9	9	52,5	22,8	24,3	0,2	0,2
<i>Villes au-dessous de 25 000 hab.</i>											
Gminy wiejskie	19 949	11 173	4 452	4 282	13	29	56,0	2,3	21,5	0,2	0,1
<i>Communes rurales</i>											
Woj. poznańskie — <i>Dép. de de Poznań</i>											
Mężczyźni 1923	16 002	9 520	4 792	1 613	13	64	59,5	29,9	10,1	0,1	0,4
<i>Hommes</i> 1924	15 837	9 274	4 826	1 659	14	64	58,6	30,5	10,2	0,0	0,3
. 1925	14 476	8 501	4 388	1 534	17	36	58,7	30,3	10,6	0,1	0,2
Kobiety 1923	15 706	8 316	3 481	3 868	18	23	52,9	22,2	24,6	0,1	0,2
<i>Femmes</i> 1924	15 266	7 854	3 586	3 781	15	30	51,4	23,5	24,8	0,1	0,2
. 1925	14 230	7 433	3 268	3 506	11	12	52,2	23,0	24,6	0,1	0,1
Woj. pomorskie — <i>Dép. de Pomorze</i>											
Mężczyźni 1923	8 394	5 194	2 313	854	6	27	61,9	27,6	10,2	0,0	0,3
<i>Hommes</i> 1924	8 601	5 224	2 457	877	12	31	60,7	28,6	10,2	0,1	0,4
. 1925	8 344	5 247	2 282	786	8	21	62,9	27,3	9,4	0,1	0,3
Kobiety 1923	7 791	4 400	1 712	1 654	7	18	56,5	22,0	21,2	0,1	0,2
<i>Femmes</i> 1924	7 733	4 223	1 725	1 752	17	9	54,6	22,3	22,8	0,2	0,1
. 1925	7 506	4 338	1 613	1 526	11	18	57,8	21,5	20,3	0,1	0,3
Woj. śląskie — <i>Dép. de Silésie</i>											
Mężczyźni 1923	10 614	6 937	2 849	735	11	82	65,4	26,8	6,9	0,1	0,8
<i>Hommes</i> 1924	10 007	6 394	2 902	665	10	36	63,9	29,0	6,6	0,1	0,4
. 1925	9 074	5 816	2 549	680	10	19	64,1	28,1	7,5	0,1	0,3
Kobiety 1923	9 503	5 657	1 897	1 898	7	44	59,5	20,0	20,0	0,1	0,4
<i>Femmes</i> 1924	8 838	5 236	1 865	1 712	8	17	59,2	21,1	19,4	0,1	0,3
. 1925	8 292	4 933	1 811	1 524	12	12	59,5	21,9	18,4	0,1	0,1

Różnice wynikają oczywiście przedewszystkiem z różnej liczebności poszczególnych grup żyjących i różnego układu ich według wieku, i w małym tylko stopniu są skutkiem odmiennej stopy umieralności w poszczegól-

nych grupach według stanu cywilnego.

Porównanie ze stanem ludności możemy przeprowadzić dla r. 1922, opierając się na wynikach spisu 30. IX 1921.

Współczynniki zgonów na 1000 żyjących według płci i stanu cywilnego zmarłych
Coefficients des décès pour 1000 vivants d'après le sexe et l'état civil des décédés

Województwa										Départements
Stan cywilny — État civil										
Mężczyźni — Hommes				Kobiety — Femmes						
Ogółem Total	Wolny Célibat.	Małżeń- ski Mariés	Wdowi Veufs	Ogółem Total	Wolny Célibat.	Małżeń- ski Mariés	Wdowi Veuves			
Zachodnie	18,8	17,3	16,8	90,6	16,2	14,2	11,5	49,9	De l'ouest	
Poznańskie	18,6	16,9	17,0	89,5	15,9	13,7	11,5	49,2	" Poznań	
Pomorskie	19,3	18,0	16,4	92,7	16,7	15,3	11,5	51,6	" Pomorze	

Tablica jest przejrzysta i nie wymaga większych komentarzy. Na szczególną uwagę zasługują odmienne współczynniki zgonów w stanie wdowim w grupie mężczyzn i kobiet. W ciągu roku zmarło wdowców przeszło 9%, tymczasem w tymże okresie zmarło wdów najwyżej tylko 5,2%, czyli współczynnik zgonów wdów jest prawie dwukrotnie niższy. Nie ulega wątpliwości, że zjawisko to zależy głównie od niższego stosunkowo wieku wdów. Kończąc pracę, autor zdaje sobie sprawę, iż posiada ona liczne braki, że szereg naj-

ciekawszych zagadnień demograficznych pominięto zupełnie, inne zaś potraktowano w sposób ogólnikowy, że analiza, dokonana tylko dla małej części Państwa, znajdującej się na domiar w odmiennych warunkach historycznych i gospodarczych, nie może rościć pretensji do rozciągnięcia wyników na pozostałe obszary Rzeczypospolitej.

Musi autor zaznaczyć jednak, że kompletna analiza w chwili pisania artykułu nie była jeszcze możliwa dla braku danych zwłaszcza o stanie ludności.